FOVRFELD GRAVLUND

ESBJERG KOMMUNE, UDVIKLINGSPLAN 2017

MOOS+LOOFT LANDSKABSARKITEKTER

INDHOLD

INDLEDNING	4
PLANENS FORMÅL	7
HISTORISKE FORHOLD OG KARAKTERTRÆK	8
NUVÆRENDE FORHOLD	10
RUM OG STRUKTUR	12
KIRKEGÅRDENS DELOMRÅDER	14
KONCEPT	44
FORSLAG	46
KILDER	67

OBS: Alle kort er tegnet udfra luftfotos.

INDLEDNING

Kirkegårde danner ramme om vigtige begivenheder i vores liv og fortæller historie, både om den enkelte person, om byen og om egnen.

Historien om Fovrfeld Gravlund tager sin begyndelse under besættelsen, hvor kirkegården på tyskernes foranledning blev indviet som centralkirkegård. Siden er stedet kendt for sine to store arealer med krigsgrave fra besættelsens tid. Med sine 272 allierede stedt til hvile under hvide gravsten og 1150 tyske soldater under grå granitkors, er det en af Skandinaviens største krigskirkegård.

Fovrfeld Gravlund er en af Esbjerg Kommunes 5 kirkegårde. Den gamle kirkegård i midtbyen er dog nedlagt som begravelsesplads for år tilbage og fungerer i dag som bypark.

I Esbjergs bysogne vælger man typisk begravelse på en af de kommunale kirkegårde, i landsognene typisk den lokale landsbykirkegård. Der er frit valg for kommuens borgere mellem kirkegårdene, når der skal vælges gravsted, dog kan der være begrænsninger på de mindre landsbykirkegårde afhængigt af kapaciteten.

Udviklingsplanen for Fovrfeld Gravlund er en nytænkning af kirkegårdens disponering og indretning i et langsigtet perspektiv, bl.a. fordi ændrede gravskikke har gjort det nødvendigt at udvikle kirkegårdens indretning, så den modsvarer behovne.

Esbjergs Kommunes kirkegårde som en del af byens grønne struktur

BAGGRUND

De seneste 10 – 20 års ændrede gravskikke har sat markante spor på kirkegårde over hele landet. Ændringerne skyldes især forskydninger fra kistebegravelse til urnebegravelse og det har medført, at behovet for plads på kirkegårde til begravelsesaktiviteter er mindsket betydeligt. På de fleste kirkegårde kan det derfor opleves, at der er mange ledige kistegravsteder og spørgsmålet er så hvordan de ledige arealer forvaltes og hvordan de præsenterer sig.
Tendenser viser samtidig et øget ønske om- og behov for andre typer gravpladser end de traditionelle.

Kirkegårdens primære funktion er naturligvis stadig at være begravelsesplads for borgerne i Esbjerg Kommune, men også at være rum under åben himmel til sorgbearbejdning og stille refleksion. Som noget nyt er der formuleret et ønske om at undersøge, hvordan kirkegården også kan være et sted for oplevelse og daglig rekreation.

Fra begyndelsen har kirkegården været indrettet med traditionelle, hækindrammede kistegravsteder, kapel, plantebælter, gange med perlesten og relevant udstyr såsom bænke og affaldsbeholdere.

Fra omkring 1970'erne blev kremering mere og mere udbredt, og det har medført anlæg af urnegravsteder, oftest som små kopier af kistegravsteder. Også urnegravsteder i fællesplæne med en plade og inskription vinder frem, ligesom anlæg til anonyme nedsættelser med ukendt placering.
Selvom en del kistegravsteder er overgået til urnegravsteder, præges kirkegården fortsat af en struktur som er tilpasset kistebegravelser.

I Esbjerg bliver ca. 80 % af alle afdøde kremeret og behovet for plads til urnenedsættelser er vokset markant, medens behovet for kistegravpladser tilsvarende er reduceret. Da urnegrave fylder betydeligt mindre og da fredningstiden er meget kortere, er arealbehovet for nedsættelser reduceret og vil fortsat falde, hvorved der bliver tilsvarende mere ledig plads, som overgår til fællesareal.

Dette mønster er en af de væsentligste bevæggrunde for at nytænke kirkegårdens indretning og udseende med nærværende udviklingsplan.

Man skal være opmærksom på, at selv hvor der er store ledige områder, er der også fortsat aktive gravsteder, som familien måske ønsker at benytte i mange år fremover.

Der er i ovenstående lys, at Esbjerg Kommune har ønsket at få udarbejdet en udviklingsplan, der kan fungere som rettesnor for kirkegårdens langsigtede udvikling.

Tidshorisonten er 40-60 år, svarende til et par fredningsperioder for kistegravsteder, velvidende at vi intet kan forudsige om behov og ønsker til den tid.

PLANENS FORMÅL

De overordnede mål med udviklingsplanen er :

- at tilvejebringe en plan der kan bevare og fastlægge kirkegårdens status som kirkegård med et varieret udbud af gravstedstyper
- at nytænke kirkegårdens anvendelse og indretning, så behov og efterspørgsel kan tilgodeses, både i forhold til begravelsesaktiviteter og i forhold til rekreation
- at planen kan vedtages og blive retningsgivende for arkitektur, ændringer, drift, udbud og økonomi i en længere årrække
- at drift af kirkegården kan tilrettelægges i et langsigtet perspektiv, både for kirkegårdens elementer og økonomi

HISTORISKE FORHOLD OG KARAKTERTRÆK

Fovrfeld Gravlund med krematorium blev indviet i januar 1939 og blev på tyskernes foranledning udnævnt som en af Danmarks fem centralkirkegårde under besættelsen.
De andre centralkirkegårde var: Frederikshavn Krigskirkegård, Lemvig Kirkegård, Svinø Mindelund og Aabenraa Kirkegård. Centralkirkegårdene fungerede som kirkegårde for bl.a. de allierede piloter, som tyskerne skød ned.

Hovedindgangen har altid været via Gravlundvej. Fra Gravlundvej opleves en fornem aksial sammenhæng mellem by og kirkegård, hvor mindelunden fremstår som et fokuspunkt for enden af aksen.

På luftfotoet fra 1945 ses kirkegårdens hovedtræk allerede tydeligt, med aksen som den gennemgående rygrad, og tre halvcirkler ved indgangspartiet, centrum omkring kapellet og afslutningsvis i aksens modsatte ende. Træplantningerne er i de år hovedsageligt etableret omkring aksens slutpunkt samt i afsnit, hvor træerne danner rammer omkring, hvad der lader til at skulle være fremtidige begravelsespladser. Kun krigsgravene, urnehaven og afdeling B1 og B2 øst for kapellet er taget i brug til begravelser.

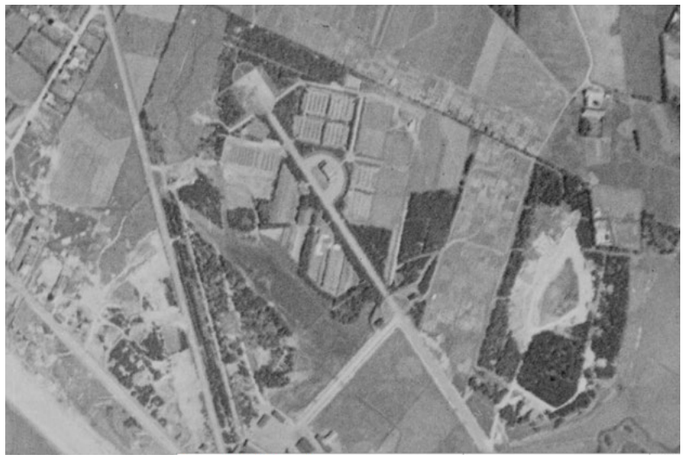
Få dage efter Danmarks befrielse i 1945 indledte man en tradition med at blomsterpynte krigsgravene som en værdig hilsen til de allieredes nationer, hvor mange fra byen skaffede blomster og grønne bøgegrene til at pynte gravene med. Traditionen holdes i hævd den dag i dag.

Af luftfotoet fra 1954 fremgår at kirkegårdens strukturgivende plantninger endnu ikke fylder meget, men den logistiske, stramme struktur fremstår med en nærmest barok komposition. Mindelundens rum har ændret form, men monument er endnu ikke er opført. Der ses et symmetrisk stinet, som udgår fra mindelunden.
Urnehaven er udvidet siden 1945 og dengang var der flere stier i haven foruden den gennemgående akse som i dag.

Brillesøerne er gravet i denne tidsperiode og afgrænses mod kirkegården af træbælter. Foruden krigsgravene er afd. B og C taget i brug mens afd. D og E er under etablering.

På luftfotos fra 1995 og 1999 fremstår kirkegårdens grønne struktur meget som i dag. En stor del af skoven lader til at være nåletræ, hvor området i- og omkring gravpladsområderne er løvtræer.
I 1995 er hovedaksen asfalteret, mens alle andre stier tilsyneladende er grus eller granit. Monumentet i mindelunden er etableret såvel som stinettet derfra. Ankomstområdet er omlagt fra en halvcirkel til den cirkulære form, den har i dag og den muslimske afdeling er så småt ved at blive taget i brug.

På luftfotos fra 2002 og 2004 har løvskoven opnået fylde og format, men en stor del af nåleskoven ses ikke på disse kort, hvilket formegentlig skyldes stormfald. Strukturen på de første gravpladser i den muslimske kirkegård begynder at tegne sig og fra 2002-2004 ses en ændring af strukturen på gravpladserne D2, E4 og E5, som nok er som konsekvens af dels den dårlige omsætning i jorden i de områder, såvel som ændrede gravskikke.

Luftfoto 1945

Luftfoto 1954

Luftfoto 1995

Luftfoto 1999

Luftfoto 2002

Luftfoto 2004

NUVÆRENDE FORHOLD

Fovrfeld gravlund er mod nordøst afgrænset af et boligområde og kolonihaver ved Enggårdsvej og Granly allé, mens den mod sydvest er afgrænset af den stærkt trafikerede Tarphagevej.

Som noget helt særligt knytter kirkegården sig til naturområdet Fovrfeldkilen, der strækker sig fra kysten, til langt ind i baglandet mod nordøst. Mod syd og øst fremstår store dele af kirkegårdens areal naturpræget, med skov og søer. Derfor fremstår overgangen fra kirkegård til naturområde nogle steder næsten umærkeligt.

Overordnet fremstår kirkegården særdeles grøn og med usædvanligt stor afveksling i udtryk - lige fra urørt natur til sirlige anlæg med urnegrave.

Gravlundvej er hovedadgangsvej til kirkegården. Overgangen fra Fovrfeldkilen er markeret af et cirkulært, hækindrammet rum, der danner indgangsparti. Derfra fører vejen videre forbi det arkitektonisk markante kapel og ender ved den cirkulære mindelund med den store mindemur for faldne esbjergensere under 2. Verdenskrig.

Fra mindelunden er der kig i forskellige retninger, men øjet drages af kigget tilbage langs hovedaksen, hvor man kan se helt ind til Esbjerg by.
Der er også visuel kontakt til flere naboområder, der fremstår med vidt forskellig karakter - mest iøjnefaldende er det monumentale anlæg med krigsgravene.

Kirkegårdens overordnede struktur er bygget op omkring Gravlundvej, der danner hovedakse. Denne er stramt tegnet af en bøgehæk på hver side, mens skoven danner væg og volumen bagved.
Kirkegårdens rumlige hierarki er således dannet af skov, af bøgehække, der adskiller kirkegårdens forskellige afdelinger, og af lave buske og urter.

De fleste af kirkegårdens afdelinger har en retvinklet geometri - bestemt af en rationel indretning med kistegrave i lange rækker. Denne struktur er dog mange steder i opløsning.

Kapellet ligger som kirkegårdens hjerte i den centrale del af kirkegården midt på hovedaksen, der opleves som et pejlemærke. Foran kapellet danner en stammehæk af lind rammen om en lille rektangulær have med en plæne og bronzeskulptur.

Kirkegården er inddelt i et antal afdelinger, benævnt A, B, C, D, E, F, O, U. Om end der er adgang fra hovedaksen til samtlige af kirkegårdens afdelinger er der minimal visuel kontakt mellem kirkegårdens centrum, kapellet, og kirkegårdens andre afdelinger. Det betyder at det kan være svært at finde rundt på kirkegården for besøgende, hvilket forstærkes af, at de sydøstlige afdelinger (Afd. B, C, D, E1, E2, E3) fremstår meget ens.

Trods sin stramme og enkle plan opleves kirkegården flere steder som labyrintiske rumforkløb, der på den ene side gør det svært at orientere sig og på den anden side inviterer til at gå på opdagelse. Kirkegården byder på store oplevelsesværdier. Det gælder både i den store skala med den magtfulde hovedakse, kapel og mindelundens monument, og i detaljen med plantninger, unikke gravmonumenter mm.

Enggårdsvej
N
D2
E5
E4
E3
E3
D1
E3
E1
E2
Løvskov
Granly allé
Oplag
C3
B3
B4
C2
C1
B1
B2
Gravlundvej
Kapelvej
A4
A2
A3
Kapel
Materialeplads
Brillesøerne
A5
A1
Krigsgrave
A
U
Urnehave
F1
Shelterplads
Plænegrave
O1
Krigsgrave
O3
F2
O2
O1
Hede
Langt græs
Muslimsk gravplads
F6
Fyr
Løvskov
1:2000
0m
100m
Tarphagevej
Fiskeri og søfartsmuseum

RUM OG STRUKTUR

Kirkegården ligger som en lysning i skoven, som udgør den bærende ramme og bidrager med læ, ro, naturoplevelser og oplevelser af årstidernes skiften mv.

Arkitektonisk har kirkegården beholdt sit overordnede udtryk, som en kirkegård i skoven med hovedaksen som primær rygrad og med de tre runddele som elementer, der markerer indgangsparti, kapel og mindelunden.

Kirkegården fremtræder med et særdeles grønt og frodigt udtryk som en kirkegård i skoven og tjener i stor skala som en grøn korridor i et stort rekreativt område til gavn for byen.

Fra hovedaksen kan man ankomme til kirkegårdens forskellige rum, men nogle af indgangene er lidt anonyme.
Kirkegårdens rum har generelt forskellige grønne præg, men fælles for de traditionelle gravrum (B, C, D, E) er, at de omkranses af løvskov og bøgehække. Afdelingerne til de traditionelle begravelser fremtræder på trods af forskelle i gravtyper og beplantning meget ens.

Den primære træart, bøg, som er et skyggetræ, gør, at nogle områder af kirkegården er meget mørke og til dels lidt dystre.

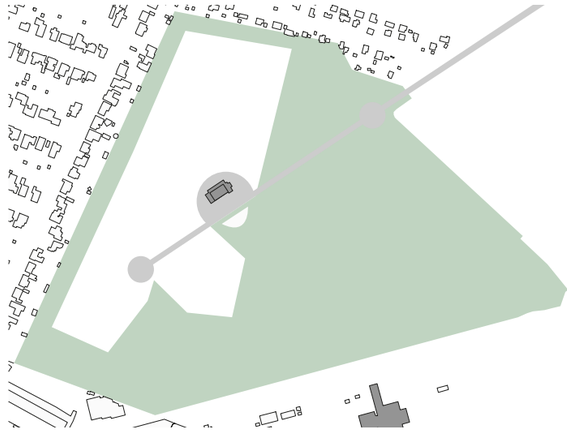
Den ellers meget tydelige struktur, som er bevaret i sin hovedform siden kirkegårdens indvielse, kan med fordel markeres meget tydeligere.

Væsentlige kig:
Allerede på Hjertingvej, flere hundrede meter før indkørslen til Gravlundvej, kan man ane kirkegårdens mest markante pejlemærke, Mindelunden.
Hovedaksen tillader et kig på over en kilometer.
Fra Mindelunden kan man også se ind mod byens centrum og ud over begge områder med krigsgrave.
De sekundære stier danner en sekundær akse mellem de traditionelle gravpladser og tillader kig gennem kirkegårdens østlige del.

Veje, stier:
Hovedaksen er ikke alene kirkegårdens rygrad, den er også stedets primære færdselsåre ud fra hvilken, det sekundære stinet går. Aksen er indrammet af bøgehæk og et græsåbnd på hver side af den asfaltbelagte vej.
På hovedaksen findes tre knudepunkter, hvor kapel-området udgør det primære. De andre knudepunkter er indgangspartiet, samt mindelunden for enden af aksen.

De primære stier er belagt med chaussesten og udgår fra hovedaksen og rundt på kirkegården.
De sekundære stier er enten chausséstens- eller brostensstier, eller trådte stier enten i græs eller skovbund. Der er eksempler på stier, som ender blindt og dermed umotiveret.

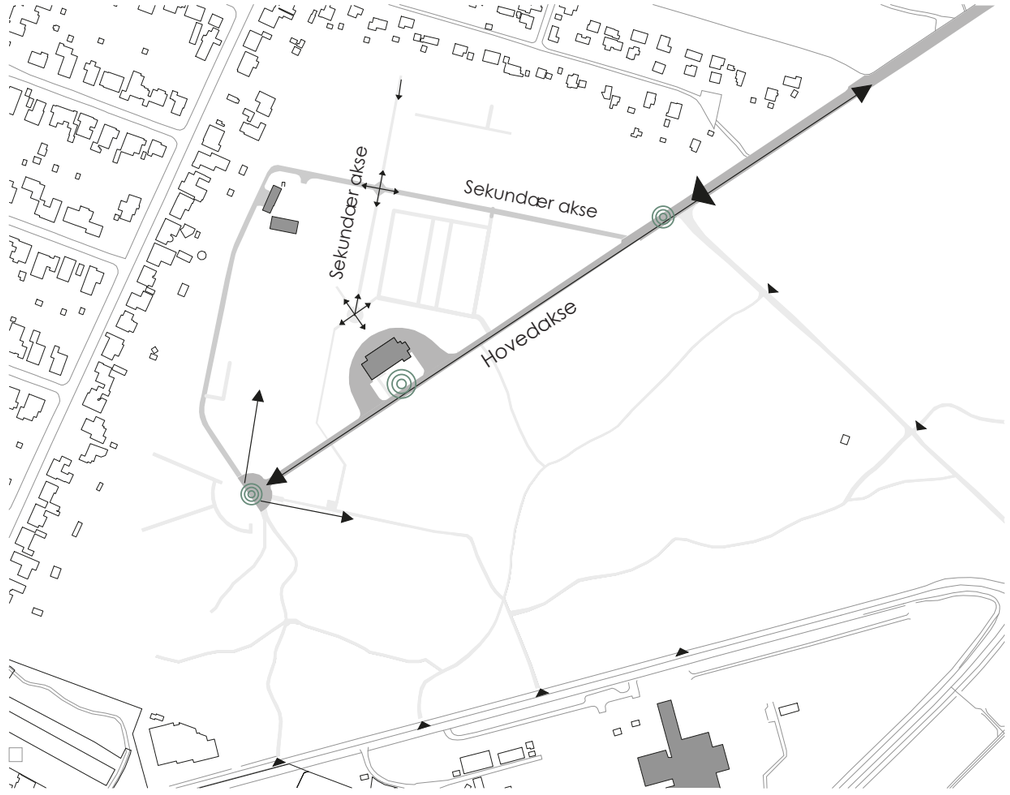
Der savnes et logisk hierarki i stiforløb og belægninger. Som det er i dag kan det være svært at finde rundt på kirkegården, ligesom de mange forskellige typer stier giver et uensartet udtryk.

Kirkegården ligger som en lysning i skoven

Kirkegårdens grønne elementer af skov, solitære træer og hække danner dens grønne struktur

Færdselsårer. Hovedaksen, primære og sekundære forløb

Knudepunkter *Væsentlige kig* *Indgange*

KIRKEGÅRDENS DELOMRÅDER

Kirkegården kan inddeles i følgende områder med hver deres karakter:

- Ankomst

- Kapel

- Urnehave

- Skov

- Mindelund

- Hede

- Plade i plæne

- Krigsgrave

- Muslimsk gravplads

- Traditionelle kistegrave

Pejlemærker
Allerede ved ankomst til gravlundvej, omtrent en halv kilometer fra hovedindgangen til kirkegården drages øjet af Mindemuren for enden af hovedaksen.

Kapellet er også et pejlemærke, set fra hovedaksen, men fra afdelingerne øst for er der svag visuel kontakt til kapellet.

Krigsgravene er i deres udtryk så markante at de udgør områder med særlig karakteristik, som er medbestemmende for kirkegårdens identitet.

Delområder med hver sin karakteristik.

Pejlemærker

Krigsgrave smykket med en variation af stauder, som også om vinteren udsmykker området med dekorative vinterstandere.

ANKOMST

Indgangspartiet udgøres af en åben plæne, hvorigennem den asfalterede Gravlundvej leder videre til hovedaksen. Det cirkulære rum med plænen tegnes af en klippet bøgehæk. Der fra fortsætter den langs vejens linære forløb ned til Mindelunden, kun afbrudt af indgangspartier til kirkegårdens delområder samt skoven mod vest.

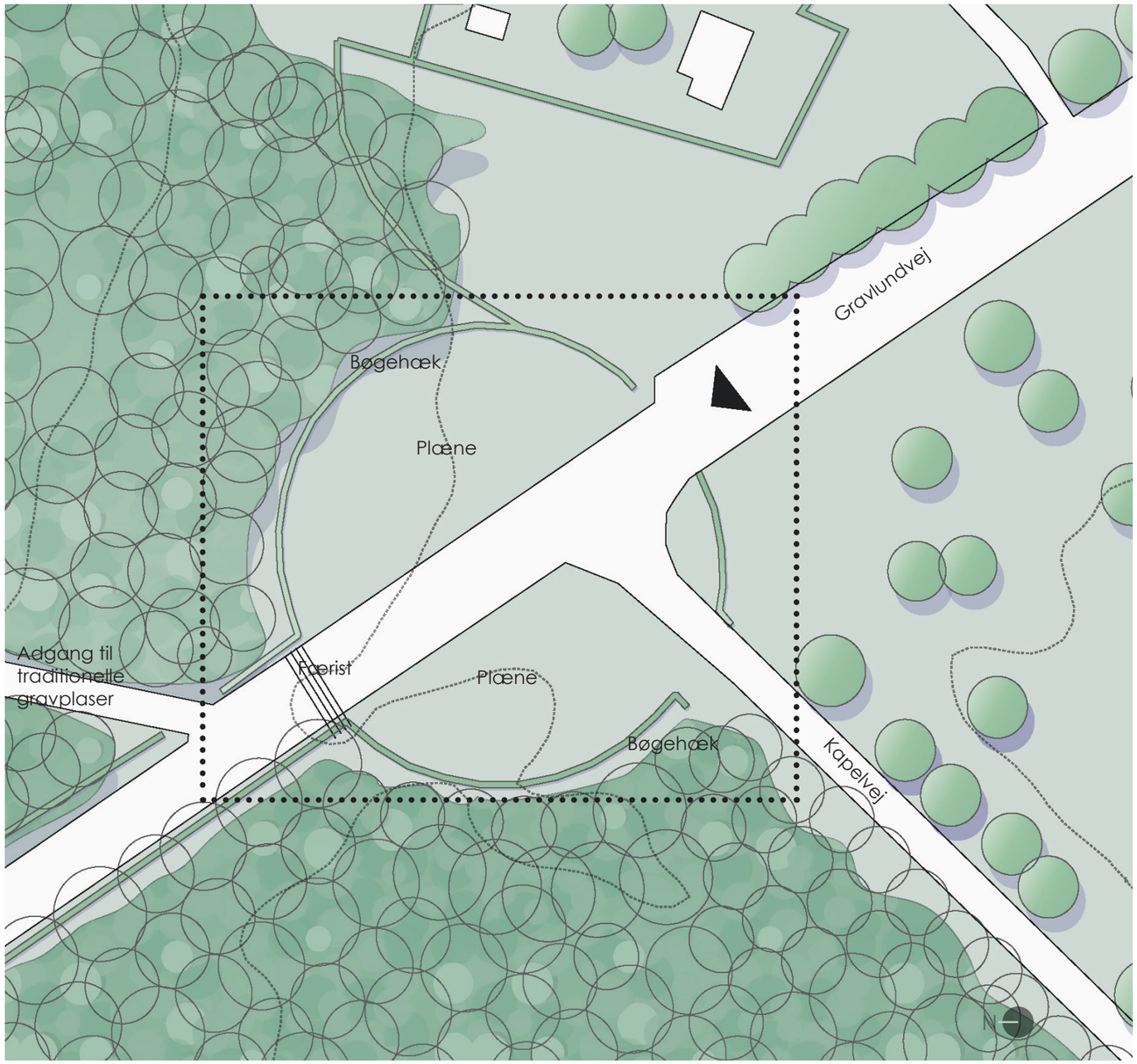
Ankomstarealet formes af to halvcirkulære plæner, hvorigennem kapelvej krydser Gravlundvej. Omkring dem danner en bøgehæk vægge i samspil med den bagvedliggende skov.

Ankomstområdet skaber adgang til kirkegården for bløde såvel hårde trafikanter og er bilisternes første møde med kirkegården. Via Kapelvej er der adgang til fiskerimuseet, havet, skoven, brillesøerne og de omkringliggende rekreative områder.

Den cirkulære form gentages for enden af aksen i Mindelunden samt i en mindre tydelig halvcirkulær form omkring kapellet.

Entreén fremstår overdådig og tydeligt aksial med et direkte kig til Mindelunden og til Esbjerg by.

Den cirkulære form brydes af kapelvej og rammen kan med fordel strammes op af en gennemgående bøgehæk, ligesom den bagvedliggende væg af bøg bør fremtræde som en ensartet struktur for at skabe en ankomst med et klart defineret rum.

Kig fra ankomst ad hovedakse. Mindelund ses tydeligt herfra

Afgrænsning set mod vest. Hækken understreger rummet.

Kapelvej; adgang til tarphagevej. En bred vej til bløde trafikanter, som bryder den cirkulære form.

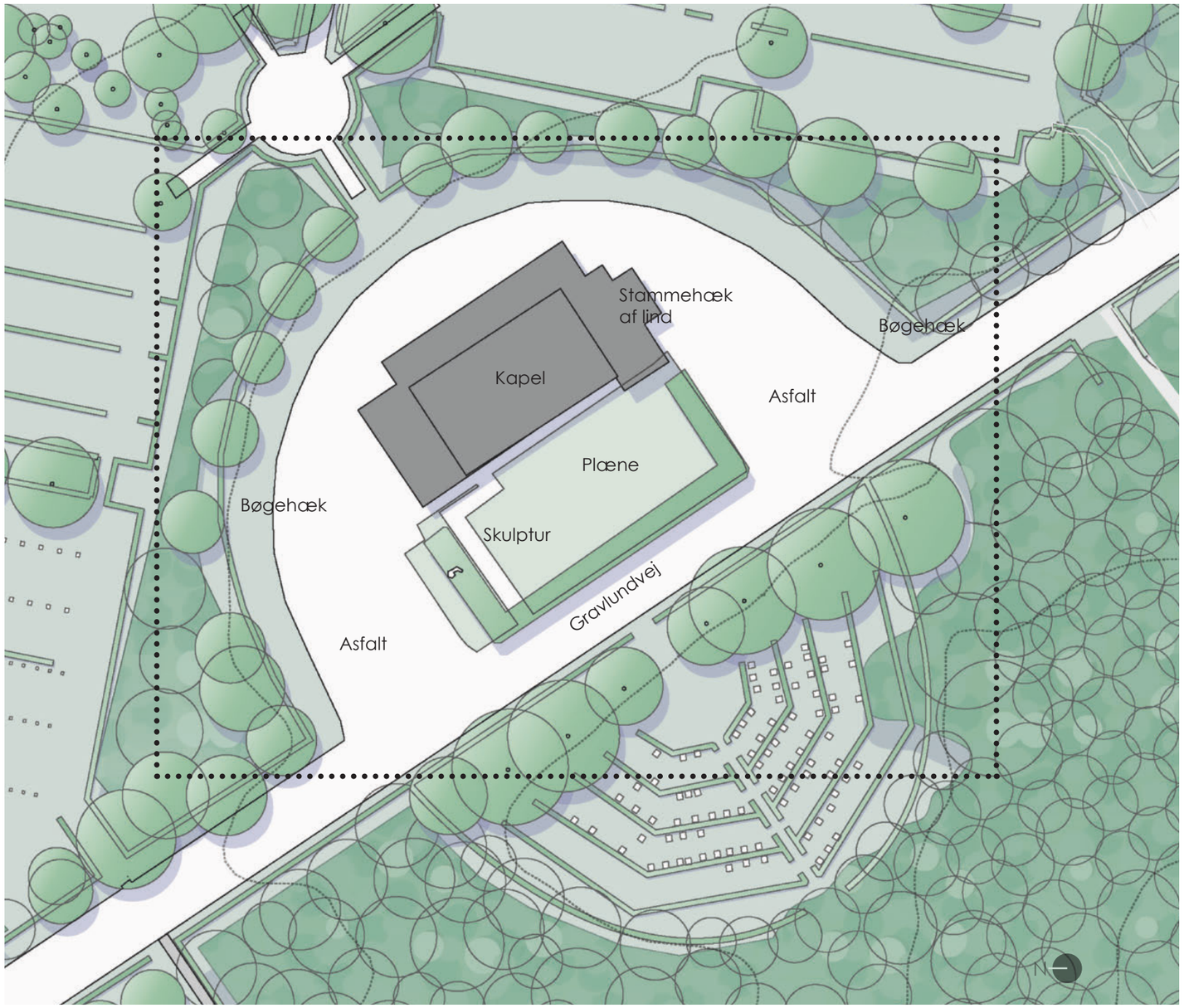
Kig fra indgangsrondel mod Esbjerg centrum. Kigget undertreges af levende nåletræshegn mod øst

KAPEL

Kapelområdet er kirkegårdens hjerte og centrum i et veldefineret rum med vægge af bøgehække og massiver af bøgetræer bagved. Kapellet ligger omtrent midt på hoveaksen. I et for kirkegården karakteristisk halvcirkulært rum med gulv af asfalt er kapellet placeret i tilknytning til en rektangulær plæne, indrammet af lindetræer, klippet som stammehæk. Stammehækken udgør en tydelig ramme omkring plænen både sommer og vinter, men tillader visuel kontakt til hovedaksen og urnehaven på den anden side af vejen, lige som man ude fra kan se ind på plænen med skulpturen.

Kapellet fremstår på sin vis lidt anonymt da det er svært at aflæse hvad der er for- eller bagside og hvor hovedindgangen er. Der mangler en tydelig forbindelse, til både plæne med skulptur og de omkringliggende afdelinger på kirkegården. Rummet omkring kapellet benyttes naturligvis i forbindelse med begravelsesaktiviteter, men til en vis grad også som opholds- og mødested.

Stedet savner en tydelig indretning og møblering, der inviterer og anviser parkering og ophold. Plænen indenfor stammehækken rummer et stort potentiale som naturligt møde- og opholdssted, hvor herlighedsværdierne kan udvikles i den lille have med stammehæk og skulptur.

Mondænt indgangsparti til kapel. August 2015

Stammehæk august 2015 og kig under kronerne til bronzestatue

Kig fra aksen mod kapellet. Stramme hække er komplementære til de uregelmæssige, bløde trækroner.

Kig mod urnehave og rododendron.
Indgangen er næsten usynlig

Kapel, stammehæk og kig til mindelunden. Stammehækkens arkitektur taler sammen med kapellets stramme, retvinklede geometri - og dog fremstår have og bygning ikke helstøbt

Kapellet set fra øst. En tydelig aksiær oplevelse, som er lidt skjult

URNEHAVEN

AFDELING U

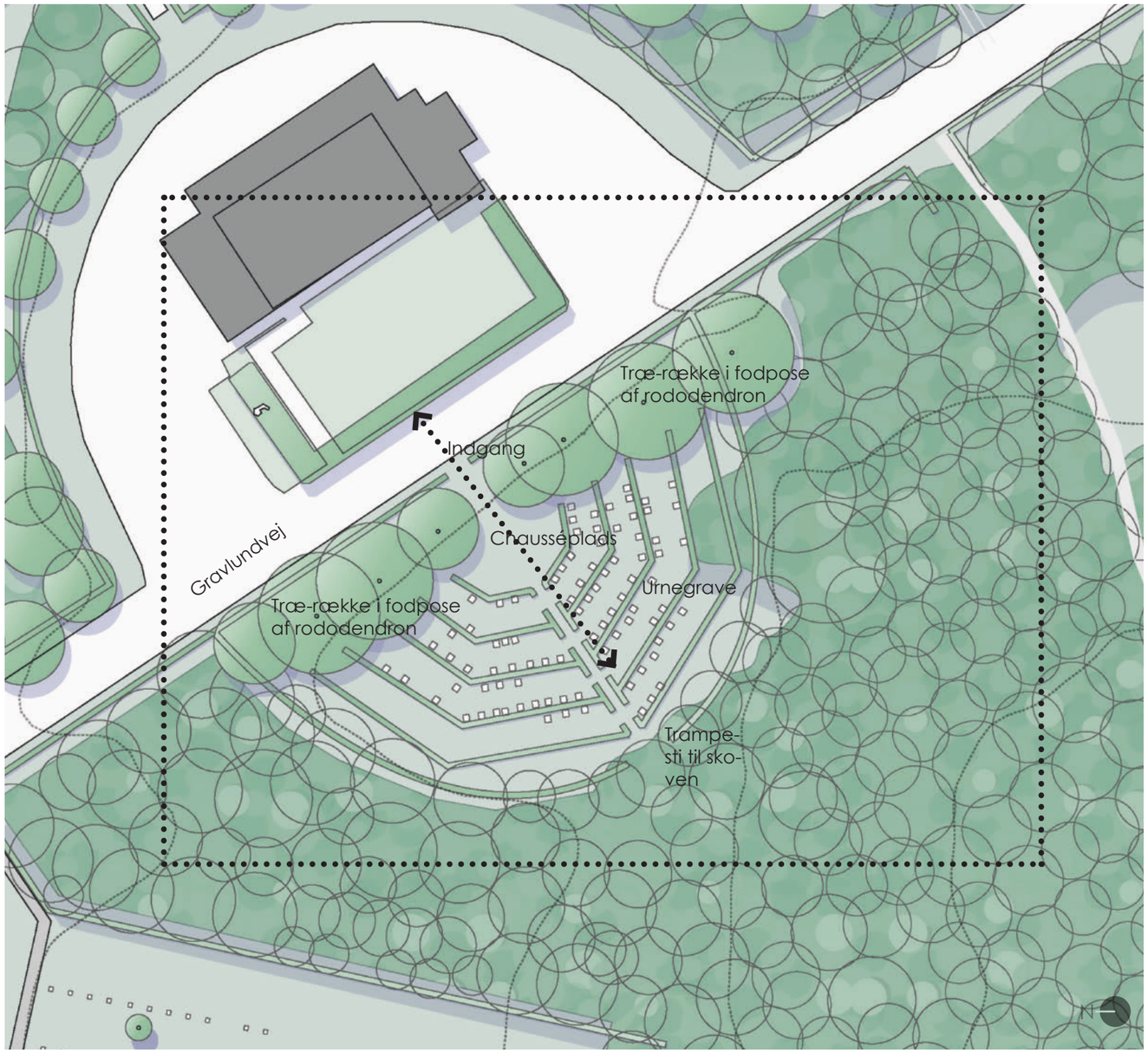
Overfor kappellets plæne ligger indgangen til urnehaven. Via en forholdsvis smal indgang i aksens bøgehæk ankommer man til Urnehaven ad en trappe ned til en rund chaussestensbelagt plads, hvorfra man kan se ud over den ca. 1300 m^2 store urnehave, der ligger ca. 1 meter lavere end hovedaksens terræn.

Urnehaven opstår som mange af kirkegårdens områder som en lysning i skoven, hvor træerne danner et blødt bagtæppe, mens de klippede bøgehække tegner stramme ryghække til gravstederne. Op mod vejen danner en støttemur og store rododendron ryg og ramme.

Fra pladsen er der tre adgange rundt i urnehaven, med perlestensstier i mellem gravene. På begge sider af stierne er der tæt besat med urnegrave, der hver måler maks. 1 x 1 meter adskilt af rækker af brosten. Fra bunden af urnehaven er der adgang til en trampesti til skoven.

At urnehaven ligger som en 'sunken garden' i en lysning i skoven bidrager i høj grad til oplevelsen af at være i et stille rum på kirkegården med en helt særlig stemning og identitet, der tydeligt adskiller sig fra alle andre rum på kirkegården, hvilket er en kvalitet.
Urnehaven ligger samtidig lidt gemt af vejen og man overser nemt stedet grundet den smalle indgang. Afgrænsningen mod skoven er dog noget diffus sted utydelig adgang til skoven, som ikke inviterer, men nærmere fremstår som en blind vej.

Det store antal urnegrave med næsten usynlig adskillelse betyder at anlægget som helhed virker kompakt, hvilket forstærkes af urnegravstedernes mange små detaljer. Urnehavens indretning med små gravsteder og smalle stier giver desuden en driftsmæssig udfordring med mange nedfaldne blade fra skovens træer omkring. En mindre intensiv udnyttelse af arealet med gravsteder, kunne bidrage med ro og større harmoni i området.
En symmetrisk aksial forbindelse kan desuden skabe sammenhæng til hovedaksen og kapelområdet. Denne akse findes allerede, men kan fremhæves og stramme rummet op.

Urnegrave set fra nord. Meget små og arealet er maksimalt udnyttet med gravsteder, der er svære at renholde for kirkegårdens medarbejdere.

Kapel set fra bund af urnehave, hvor store træer danner en effektfuld portalvirkning, juni 2015

Rododendron bryn mod hovedaksen. Danner et bagtæppe mod hovedaksen

Indgang fra hovedakse til urnehaven opleves lidt smal.

Februar 2016 - Selv om vinterne er portalvirkning tydelig. Og symmetriaksen fremstår skarpere.

SKOVEN

Skoven omkring kirkegården består primært af bøg, men med blandingsskov ud mod Tarphagevej. I skoven øst for Gravlundvej findes et særligt udtryk, idet træerne her står med brede kroner og grene helt ned til jorden, da de har fået lys nok til at kunne brede sig. Enkelte andre trærarter, eksempelvis rødeg, fyr og birk har efterhånden også indfundet sig her og bryder med ideen om en monokultur. I skovområdet mod vest har bøgene opnået en mere rank opbygning, som minder mere om en traditionel bøgeskov med stammer der udgør en søjlehal.

Skovområdet mod vest, omkring brillesøerne og Tarphagevej, er meget sammensat og består af flere skovtyper, primært løvskov, men også områder med fyr.

Den sydligste del af skoven er lavere skov og buske, som naturligt holdes nede af vindens påvirkning. Skoven mod vest har høj rekreativ værdi og slid på stier viser, at den er meget besøgt.

Der er adgang til skoven fra flere af kirkegårdens områder. Også fra Fiskerimuseet er adgang til både skoven og kirkegården, via en trampesti, som også leder forbi Brillesøerne.

I skovområdet tæt ved kirkegården ligger en del grenaffald, hvilket giver et rodet udtryk, ligesom depotet syd for urnehaven virker umotiveret placeret i skoven.

Et dyrehegn vest for Gravlundvej fungerer ikke efter hensigten og kan fjernes, hvorved der opnås sammenhæng mellem kirkegård og skov.

Stierne leder igennem varieret natur, men de forskellige og varierede skovudtryk kan med fordel styrkes for flere rekreative oplevelser, rum og gravstedstilbud.

Bøgeskov ved traditionel gravplads. De udbredte grenstrukturer danner et gennemsigtigt kronetage om vinteren. Og skovbunden opfordrer til leg og eventyr.

Farvespil på en grå vinterdag. Set fra kapelvej. Februar 2016

Skovbryn mod Tarphagevej fungerer som en buffer og uformel ramme mod vejen

Trampesti gennem lav fyr og hedelyng inviterer til at gå på opdagelse

Opholdssted ved brillesøerne. Et område med stor rekreativ værdi.

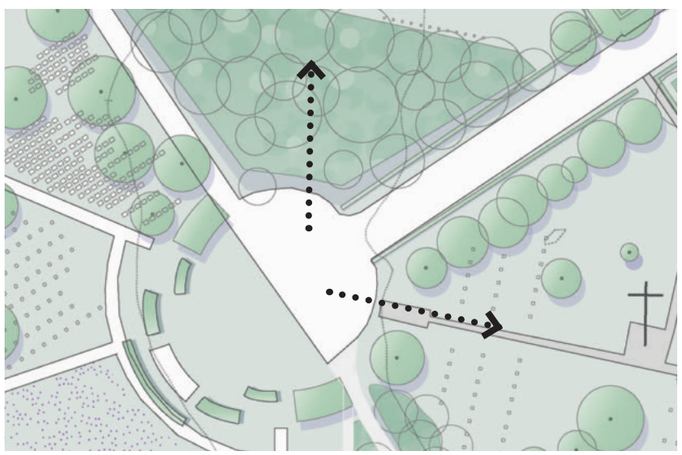
MINDELUNDEN

Mindelunden ligger for enden af hovedaksen, som munder ud i en halvcirkulær plæne med en buet mindemur af granit omgivet af fem buede bøgehække. Den cirkulære rumstruktur genkendes både fra ankomst- og kapel-området. Fra Mindelunden er der et langt kig langs med Gravlundvej, ad aksen ind mod Esbjerg by.

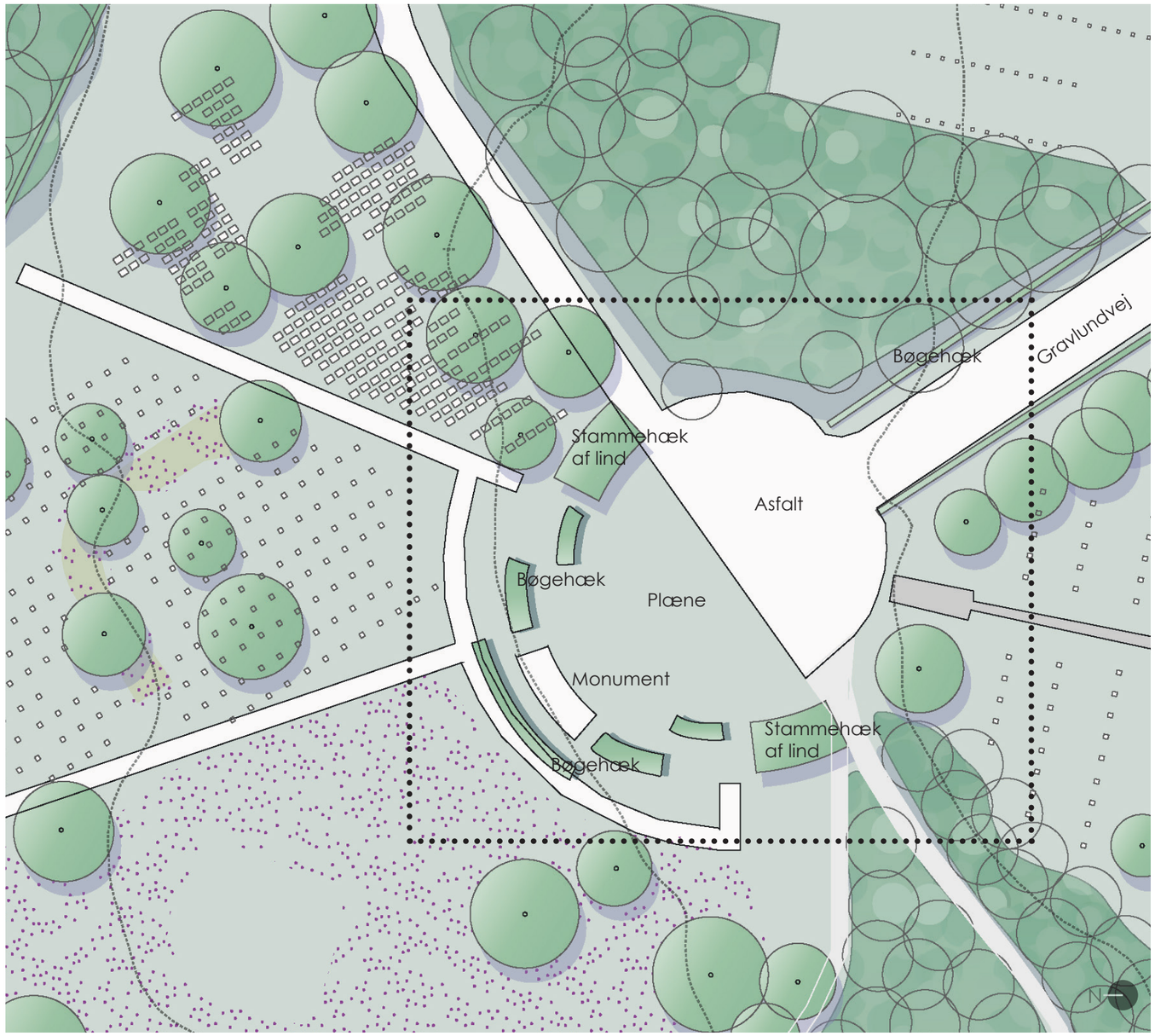
Mindemuren er rejst for faldne esbjergensere i 2. Verdenskrig. Oprindeligt udsprang 4 stenbelagte stier fra monumentets bagside, hvoraf der nu er to stier tilbage. Begge ender blindt og fremstår derfor uforløste.

I begge sider af halvcirklen er to buede rækker á seks lindetræer, der til sammen danner en stammehæk og loft over et gulv af chaussésten.

Fra mindelunden har man udsigt over begge områder med krigsgrave, plæner i plader, hede og ad aksen ind til Esbjerg. Rummet fremstår trods sin klare form alligevel uafklaret fordi der er så åbent til de nærliggende områder, krigsgravene.
Rummet er meget stemningsfyldt og med en opstrammet form og flere muligheder for ophold, kan det få den karakter af mindelund, som det fortjener.

Rummet er ikke samlet og afgrænset, hvilket bevirker at energien siver ud fra det ellers stemningsfulde sted.

Fra mindelund er der visuel kontak til naboområder i mange retninger, men rummets afgrænsning flyder ud og er uafklaret.

Lind i forlængelse af mindelund bryder med de formede vægdannende hække

Klg til mindelund fra hovedakse. Dérfra fremstår mindelunden som et karakterfuldt og veldefineret rum.

Kig fra mindelund ad aksen, der fremstår præcis og klar. Det står i modsætning til afgrænsning og forbindelse mellem mindelunden og rummene med krigsgrave på hver side af aksen.

HEDEN

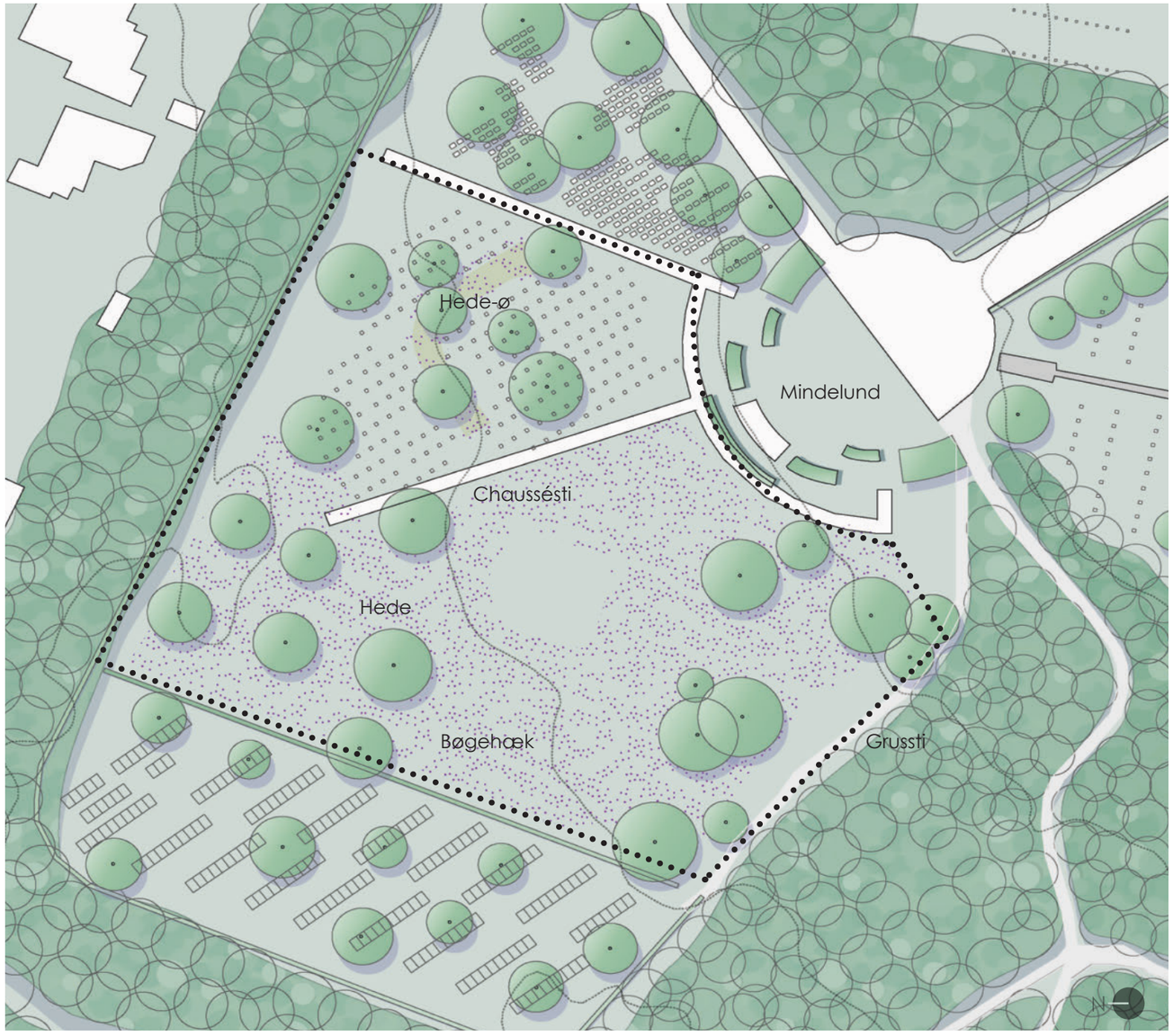
Som kontrast til den planlagte, cirkulære mindelund, ligger den naturprægede, lysåbne hede bagved. Eg og fyr danner en spredt, punktvis struktur, mens lyng og urter, der hører til på hedens næringsfattige jordbund, danner et farverigt tæppe.

Det meste af året er heden er en mosaik i grønne og brunlige nuancer. Højdepunktet må dog nok siges at være når lyngen blomstrer. Da får heden et stemningsfuldt, støvet violet skær, dog med indslag af pomeranshøgeurtens komplementære orange blomster.
Der er altid noget at opleve på heden med farvespil, lys-og skyggevirkninger, som når solen står lavt og heden er iklædt et slør af edderkoppespind - eller på en vinterdag, hvor heden står med et glitrende lag rimfrost.

Hedens kvalitet skal desuden ses i sammenhæng med mindelunden, fordi dens naturpræg fremstår som virkningfuld baggrund for mindelundens stramme geometriske monument. Hedens uformelle, åbne rum lader monumentet få den magt og plads omkring sig, det fortjener for at komme til sin ret.

Mod vest og øst glider heden over i skov eller træbælter, mens den er afgrænset af en klippet hæk ind mod den muslimske gravplads, hvilket ikke understøtter hedens udtryk.
Mod øst, i området med plade i plæne, ligger et lille stykke hede som en ø, der ikke er indskrevet i en klar sammenhæng med den haveprægede plæne.

Heden er truet af opvækst af gyvel, tidsler, birk, bregner, ahorn mm., ligesom enkelte solitære træer af parkkarakter præger heden. Grundet sine store kvaliteter bør heden bevares og udvikles, så dens udtryk optimeres.

Heden set mod nord. Med den for heden karakteristiske lyng.

Stien adskiller heden fra området med plade i plæne.

Hede areal, januar 2016. Trods vinteren fremstår lyngen grøn og frodig. Hækken til den muslimske kirkegård understøtter ikke hedens naturprægede udtryk.

PLADER I PLÆNE

AFDELING F1, F2, A4, A5

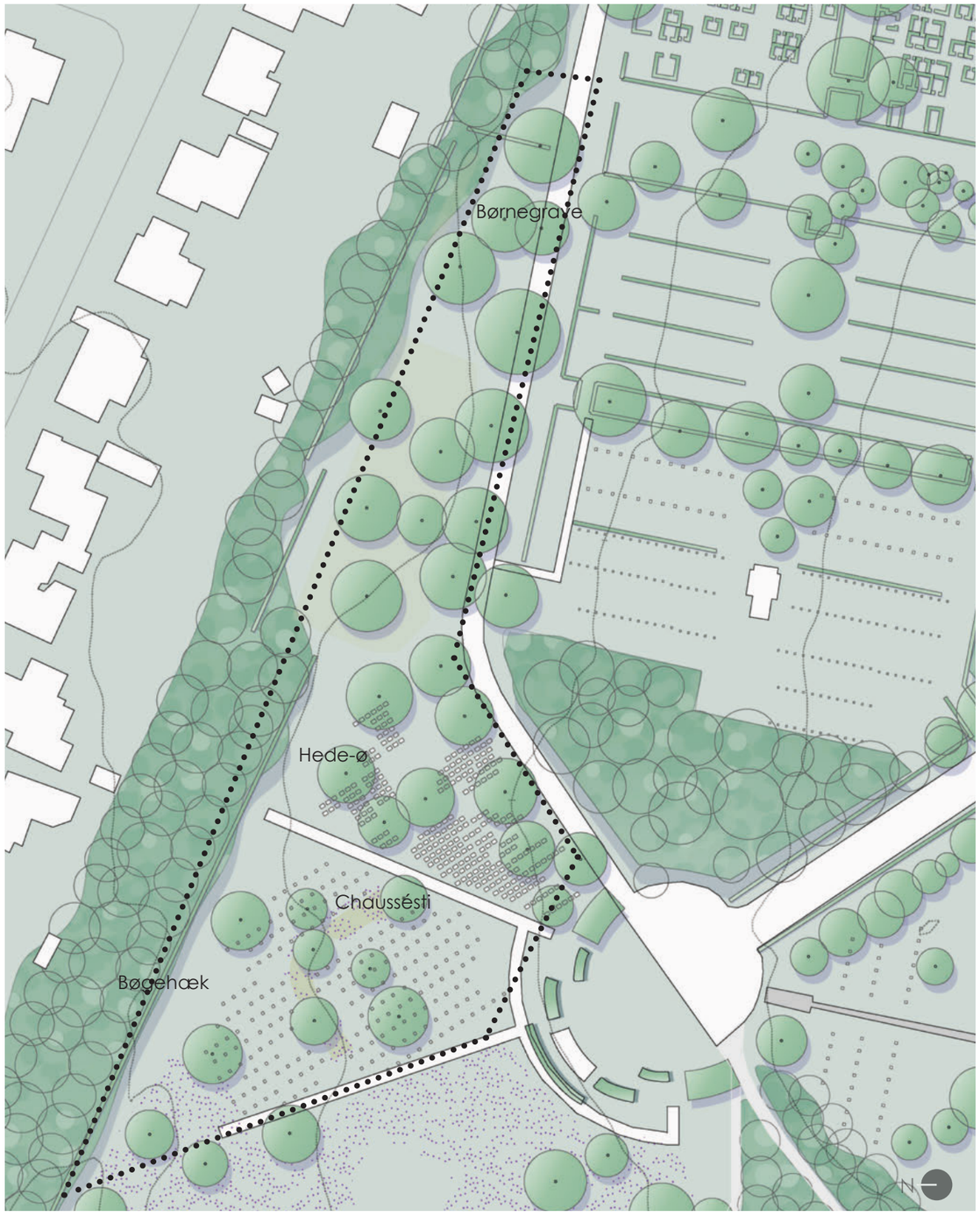
Øst for heden, langs skovbrynet ind til villakvarteret ligger et større område med gravsteder, præget af plader i plæne.

Plænens udtryk varierer mellem havepræget klippet plæne og mere naturpræget langt græs. Området afgrænses ud mod parcelhusområdet af bøgehæk og nogle steder rododendron, samt bøgetræer uden for hækken.

Området er lysåbent med græsflader og overstandere af bl.a. eg, bøg og en enkelt karakteristisk lærk.
Plænen fremstår grøn hele året, men de blomster, der lægges ved og på pladerne bryder plænens ensartede og harmoniske tæppe, hvilket giver et rodet udtryk.
Driftsmæssigt er det desuden problematisk at gravsteder ligger så tæt, at kirkegårdens ansatte er nødt til at køre ovenpå gravstederne.

Arealet fremstår eksponeret da det ikke har en tydelig rumlig afgrænsning ud mod stien, der favner arealet.
Det samme gælder børnegravene, der ligger på et uafgrænset hjørne opad stien.

Skal man besøge et gravsted i dette område kan man let få oplevelsen af ikke at være ugeneret, da der er indkig over hækken, der afgrænser kirkegården mod nordøst.

Plader i plæne, set mod nord. En let genkendelig solitær fyr.

Flere karakteristiske solitærtræer præger området. Her en lærk med underbevoksning af lyng, afd. A5. Hækken skærmer i nogen grad for indkig til kirkegården fra boligområdet

Spredte børnegrave med små gravsten. Afd. A4. Et eksponeret område langs vejen

Fra området er der visuel kontakt til både mindeund og muslimsk gravplads, samt hede. Der veksles mellem højt græs og klippet plæne og området kan synes lidt rodet.

Stier fra mindelund. Plader i klippet græs, der er besværligt for gartnerne at klippe uden at køre på stenene. Afd.A5.

KRIGSGRAVENE

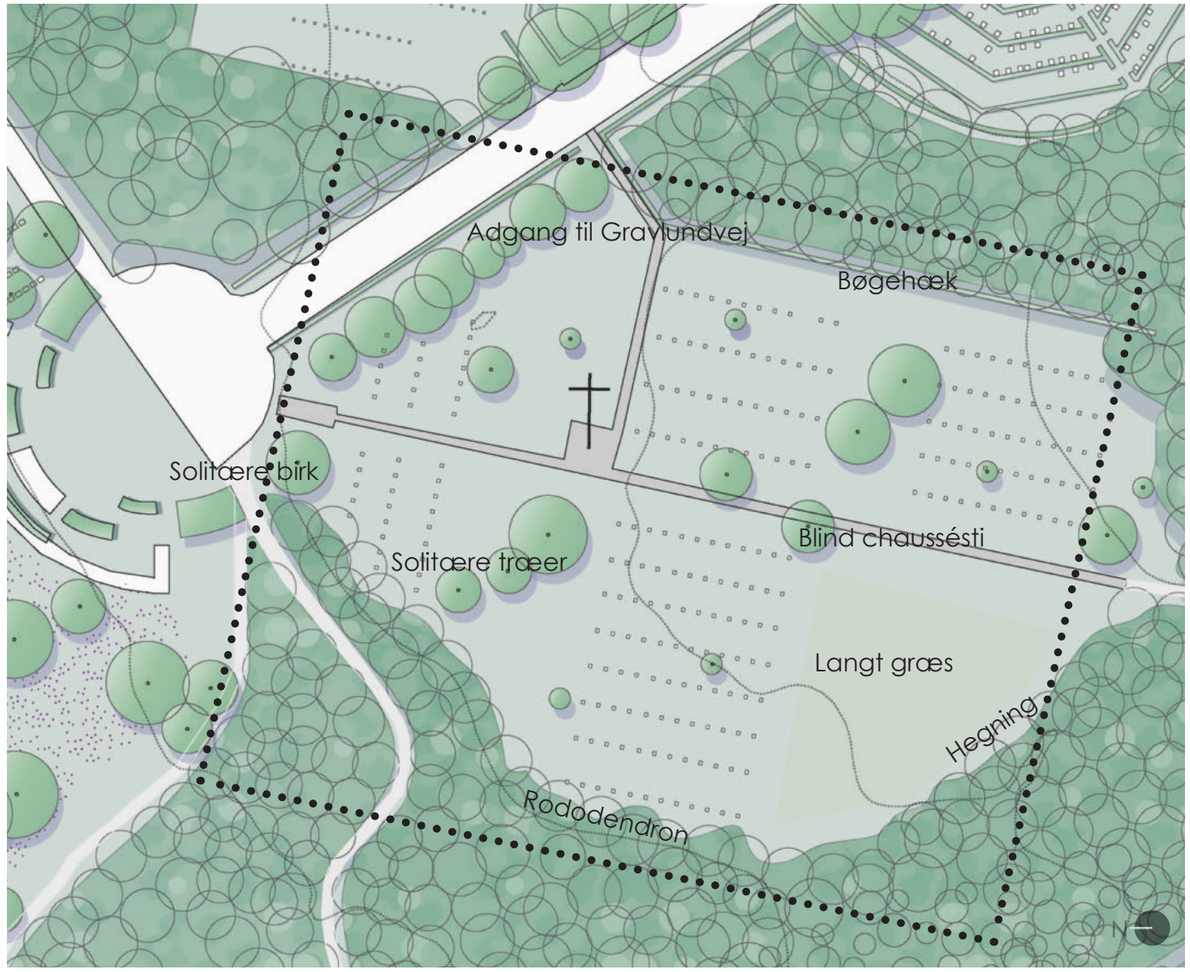
AFDELING O1, O2, O3,

Kirkegårdens to områder med krigsgrave adskiller sig først og fremmest fra hinanden med forskelligt udeende monumenter og den orden og de linjer de er placeret efter.

Rummet vest for Gravlundvej er markeret af et stort stålkors som fremstår meget monumentalt i det 7300m^2 åbne rum af en stor jævne plæneflade. Rummet afgrænses mod øst af en klippet bøgehæk mens de øvrige vægge består af uregelmæssige skovbryn af rododendron, gyvel, buksbom mm.
Små granitkors står med ens afstand i stramme, lige rækker og markerer gravene for tyske soldater. Rummets indretning med lodretstående kors i rækker har et stærkt udtryk, der er let aflæseligt og som man husker. Der er stemning og format over stedet, som leder tankerne hen på tropper i lige geledder og militær stringens.

En blind chausseébelagt stil fører besøgende forbi korset mod skoven. Bagest mod skoven findes et område med langt græs, som giver et andet mere naturpræget sprog til den stramme arkitektur. Det rummer dog et potentiale at skabe et således bevidst komplementært 'vildt' udtryk mod det stramme lineære.

Det er påfaldende at rummet også er præget af en spredt, punktvis struktur af fritstående træer, som ikke er at finde på den oprindelige plan fra 1958. Det stramme anlæg står i stærk kontrast til det diffuse bryn mod skoven, der virker tilfældigt og helt uden sammenhæng med det sprog som rummets orden indbyder til. En opstraming af brynets linjer kan understøtte oplevelsen af rummets enkle arkitektur og danne en værdig ramme om krigsgravene.

Krigsgrave, O1, O2 og areal med langt græs. Set fra vest. Rummet kan med fordel afgrænses tydeligere for at bevare stringens

Krigsgrave, O1, O3. Traditionen med pyntning siden befrielsen består. Rummet er stringent og stemningsfyldt

KRIGSGRAVENE

AFDELING A, A1

Øst for mindelunden ligger en anden og mindre afdeling med krigsgrave som indrammes af store mondæne bøgetræer og bøgehække, som afgrænser området mod Gravlundvej, Afd. A2, A3 og chausséstensstien mod øst.

I centrum, på en hvid blomsterplads, troner et monument i hvidt, matchende til gravstenene. Monumentet skaber et fokuspunkt for ankomsten til afdelingen, hvis den foregår fra Mindelunden.

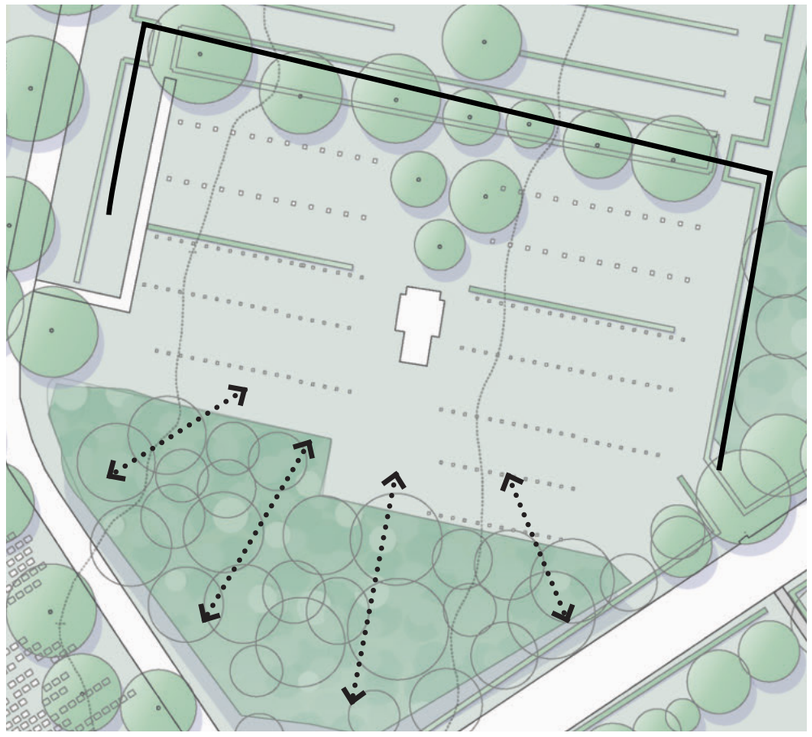
Her ligger 272 faldne allierede fra 2. Verdenskrig. Også her står stenene på rad i lige rækker. Stenene har to, lidt forskellige udformninger, men foran dem er en bort med en variation af farverige stauder. Flere af disse står med vinterstandere fra efterår til forår og har således prydværdi hele året.

Stedet er afgrænset mod hovedaksen og afd. A2 og A3 af bøgehæk, men kun delvist af et hækforløb mod afd. A5. Det betyder at stedet ikke er veldefineret, men flyder sammen med omgivelserne. En visuel kontakt til området fra mindelunden er vigtig, men den bør indrammes, så monumentet udgør et fokuspunkt, der drager øjet hvad end man står på mindelunden og ser mod krigsgraven eller omvendt.

Krigsgrave, A, august 2015. Et farverigt flor af stauder pryder de lineære strukturer.

Den manglende afgrænsning til omgivelserne mod vest gør at rummet flyder sammen men omgivelserne. Mod øst afgrænses rummet af bøgehække

Den manglende afgrænsning til omgivelserne mod vest gør at rummet flyder sammen men omgivelserne. Mod øst afgrænses rummet af bøgehække

Krigsgrave, A, Januar 2016. Stauderne står nu med mørke frugtstande mod de hvide sten

MUSLIMSK GRAVPLADS

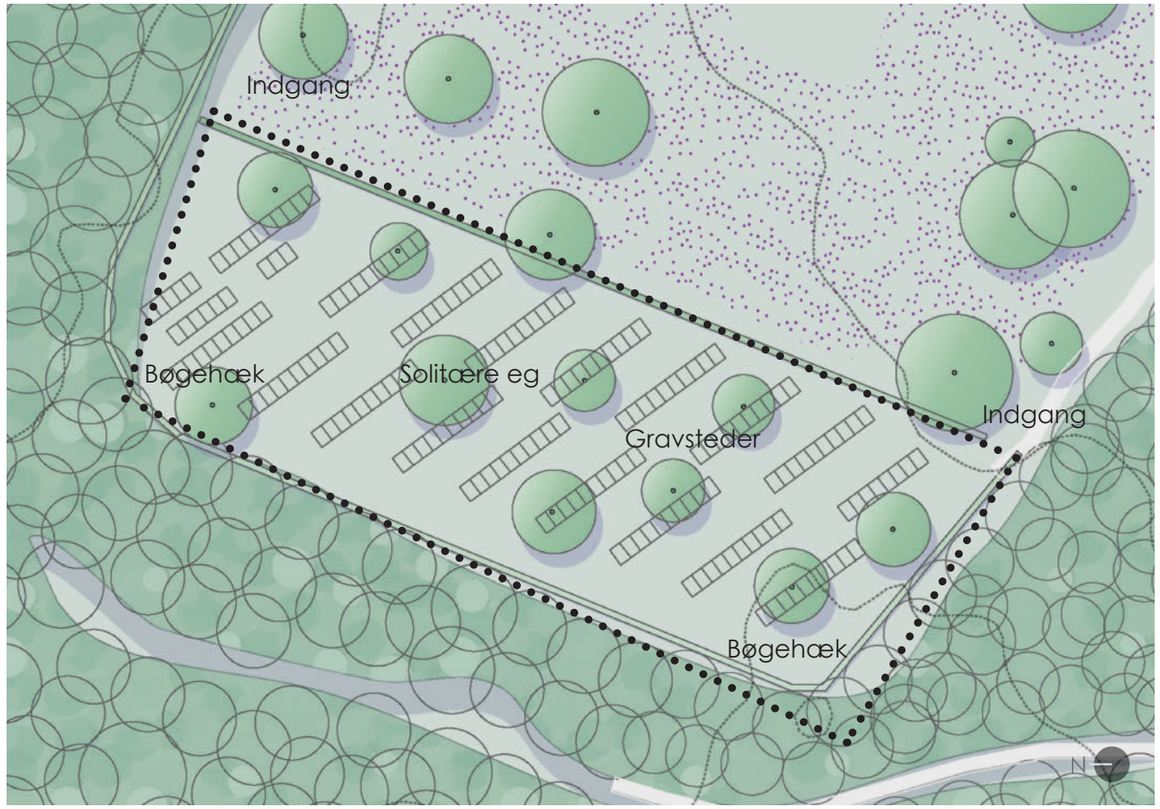
Afdelingen med de muslimske grave er kirkegårdens nordligste rum. Det er veldefineret af en mandshøj klippet bøgehæk på alle sider.

Den muslimske gravplads er enkelt indrettet med grave i lige rækker. Gravrækkerne er orienteret mod Mekka og adskiller sig derved fra kirkegårdens øvrige kistegrave, der er østvendte

Gravrækkerne ligger lidt forskudt i den plane plæne, kun afbrudt af opstammede egetræer, der som skulpturelle overstandere danner en spredt, punktvis struktur. Nogle steder er trækronerne dog så store, at de giver karakter af en egelund.

De forskelligeartede skulpturelle gravsten giver afdelingen karakter og oplevelsesværdi med udsmykning og inskriptioner. Da gravene ikke har baghække, er de lodrette gravstens bagsider meget synlige. Det betyder at området set fra vest kan virke strukturløst og lidt tilfældigt. Det forstærkes af, at mange grave ligger spredt. Det skyldes bl.a. at der er løs sandjord på stedet, der medfører at der kun kan graves i hver anden grav for at hindre at kanterne styrter sammen.
De tætte gravstedsrækker giver samtidig en driftsmæssig udfordring, da det er svært at komme til med maskiner.

De forhold øger derfor behovet for udlæg af flere muslimske gravsteder. Det skal være i et område, som ikke tidligere har haft funktion som kirkegård.

Et velafgrænset, harmonisk rum. Set fra vest. Men gravstenene danner tydelig for- og bagside.

TRADITIONELLE GRAVPLADSER

AFDELING B1, B2, B3, B4, C1, C2, C3, D1, D2, E1, E2, E3, E4

De traditionelle gravpladser ligger som kvadratiske lysninger i den nordøstlige del af kirkegårdens bøgeskov. Alle rum er hver for sig meget velafgrænsede og har grønne plæner tilfælles ligesom solitære bøgetræer, som gør nogle af rummene meget mørke. Hver for sig er rummene meget intime og frodige. Men fordi de er meget ensartede, kan det være svært at kende det ene rum fra det andet.

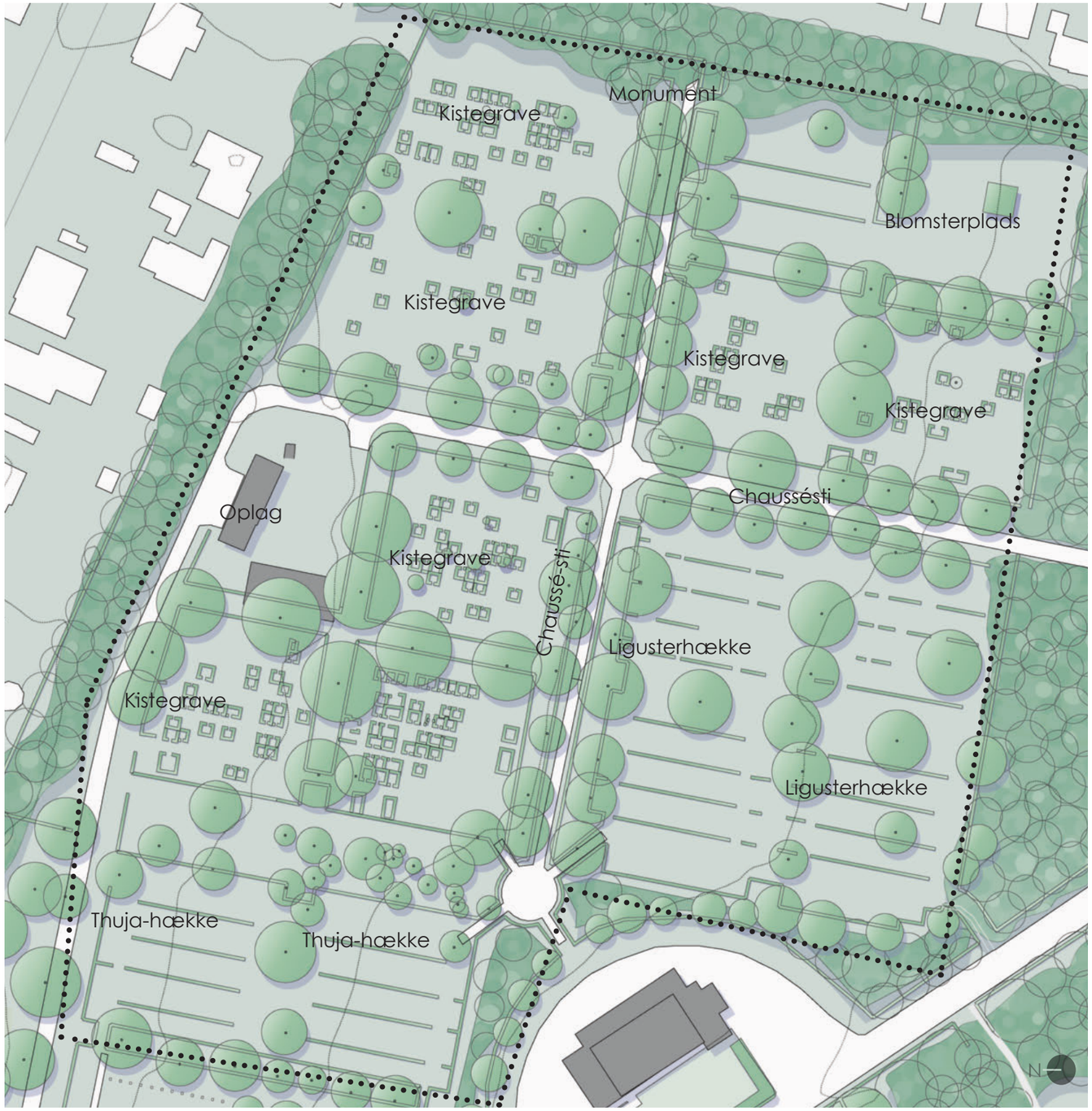
Typisk for afsnit C, D, E1, E2 er de lave kvadratiske stedsegrønne tujahække omkring gravstederne, som giver rummene en næsten labyrintisk struktur, fordi der er mange ledige gravsteder, som er udlagt i græs. I afsnit A2, A3, B samt E4 ligger gravstenene på række med lange baghække, som markerer en lineær struktur. Hækkene er liguster i afsnit B og thuja i de andre afdelinger.

Langs med bøgehækkende står mange bevaringsværdige sten, som ikke rigtig kommer til deres ret med den noget henkastede placering langs en kant og uden kontekst. De besværliggør desuden også at hækken kan maskinklippes.

De forskellige litra adskilles af bøgehække hvorimellem der er tomme ubeplantede mellemrum nogle steder med enkelte solitære bøg.

Logistisk er der manglende kontinuitet i stiernes forløb, som ender blindt nogle steder. Belægningerne består desuden af meget forskellige materialer. Nogle steder mangler der befæstelse, hvilket besværliggør kørsel med maskiner. Andre steder er der fliser, som knækker ved maskinkørsel.

Hele afdeling D og E er våd lerjord med meget dårlig omsætning. De forskellige rum bør bevare deres stemning og ro, men der kan tilføres et lag i hvert enkelt afsnit, som øger genkendeligheden og dermed letter navigationen rundt imellem dem.

Klippede stedesegrønne thujahække med søjleformede taks og thuja danner vertikale søjler i et ellers plant rum.

Lapidarium

Ryghække af bøg og stedsegrønne 'søjler'. D2 bidrager med variation i et eller ensartet areal,

BEHOV FOR GRAVSTEDER

I "Behovsvurdering for gravsteder 2014 - 2073", 12. august 2014, er der foretaget beregninger af behov for gravpladser og givet nogle anbefalinger til, hvordan behovene kan imødekommes.

Beregningerne bygger på nogle forudsætninger og antagelser, hvor de fleste tager afsæt i de seneste 4-6 års praksis og i kommunens befolkningsprognoser.

Blandt forudsætninger er:
- at udnyttelsen af de 4 kommunale kirkegårde er som i dag
- at andelen af borgere der nedsættes i kiste fortsat er på ca. 22 %
- at andelen af urner der nedsættes anonymt falder fra ca. 31 % til 25 %

Det sidste forhold antages at være tilfældet når der i større omfang kan tilbydes flere typer urnegravpladser, herunder især typer, der indgår i et fællesanlæg og dermed uden pasning af de pårørende.

Beregningerne medfører følgende behov for pladser på kirkegården:

KISTEPLADSER

Samlet kapacitet	ca. 4.150 pladser
Beregnet behov	ca. 2.000 pladser, inkl. en reserve på ca. 15 %

Udviklingsplanen anviser ca. 2.000 kistepladser.
Hertil kommer et ukendt antal kistepladser, der er i brug i afdelinger udenfor de fremtidige områder til kistegravpladser og som kan forblive så længe de pårørende ønsker.
De fremtidige kistepladser er placeret i afdelingerne B1-4 og C1-3, alle i nærheden af kapellet. Hertil kommer et antal kistegravpladser i muslimsk afdeling.

Det skønnes, at omkring år 2040 er antallet af kistegravsteder nede på det beregnede behov, men at der også efter 2040 vil ligge kistegravsteder udenfor de udlagte afdelinger så længe som de pårørende ønsker.

URNEGRAVE

Samlet kapacitet	ca. 2.500 urner i 1.250 urnegravsteder
Beregnet behov	ca. 1.000 urner i 500 urnegravsteder

Udviklingsplanen anviser ca. 260 traditionelle urnegravsteder, dels i afdeling U (Urnehaven), dels i afdelingerne A2 og A3. Størrelsen på gravstederne tilstræbes fremover 1,25 x 1,25 meter.

I afdelingerne D og E anvises ca. 150 urnegravsteder i fællesanlæg, fordelt i 3 mindre områder med ca. 50 gravsteder i hvert område. Fællesanlægget kommer til at ligge i et større område med karakter af skoveng, som i øvrigt lukkes for salg udover de 3 områder og et mindre område til anonyme nedsættelser.

I skov- og naturområdet syd for Gravlundlev udlægges plads til nedsættelser af urner i nyt skovafsnit. Der udlægges 4 mindre områder, hver med ca. 50 gravsteder samt et mindre område til anonyme nedsættelser.
I dette område kan der kun nedsættes urner og der må ikke sættes monumenter, plantes mm. Karakteren som skov og natur skal fastholdes og udvikles.
Et eller to steder etableres fælles minderum, hvor det er muligt at opsætte navneplader, lægge blomster mm.

Ovenstående udlæg vurderes at være fuldt tilstrækkeligt til behovet. Der er i området selvsagt betydeligt mere plads, men med nuværende behov bør der ikke udlægges yderligere.

ANONYME URNER I FÆLLESANLÆG
Der er beregnet et behov på ca. 350 urner, nedsat anonymt. Med 4 urner pr. m2 er behovet i alt ca. 100 m^2.
I planen er der udlagt 2 områder til anonyme nedsættelser, i skovengen mod nord og i skoven syd for vejen, hver på ca. 50 m^2.

I udviklingsplanen er kirkegårdens inddeling i afdelinger bevaret, således at den eksisterende nummerering så vidt muligt fortsat kan anvendes.
Alle gravsteder der genbruges har den størrelse de har i dag. Hvor der udlægges nye eller forandres regnes et kistegravsted som 1,25 x 2,50 meter og et urnegravsted som 1,25 x 1,25 meter. I visse tilfælde er urnegravsteder en kort udgave af et tidligere kistegravsted.

KONKLUSIONER

På kirkegården er der en stor andel kistegravsteder der nedlægges, særligt dem, der ligger hvor jorden er leret eller har ringe omsætning. De mange ledige gravsteder betyder at strukturen er under forandring og i opløsning. Det er derfor afgørende, at udviklingsplanen anviser en robust og fleksibel indretning uanset udnyttelsesgraden. Samtidig må kirkegården fremstårhelstøbt og karakterfuld. Omlægninger skal samtidig sigte mod at driften bliver overkommelig.

Med afsæt i det fremtidige behov for gravsteder er der god grund til at intensivere begravelsesaktiviteterne i nogle i attraktive rum, mens andre fremstår med et mere ekstensivt udtryk. Herved kan brugerne opleve en aktiv kirkegård samtidig med at kirkegården kan optimere driftsindsatsen idet nogle områder ekstensiveres.

KVALITETER OG POTENTIALER

- karakterfuld skovplantning, der favner kirkegården
- hovedaksen med kapel, ankomstareal og mindelunden
- krigsgravene som historiske områder
- kirkegårdens frodige udtryk
- mange rum, hvoraf nogle fremstår karakterfulde og med en klar identitet
- stort rekreativt areal i skoven og ved brillesøerne
- flere landskabstyper og elementer
- god forbindelse til Esbjerg by, Fiskeri- og Søfartsmuseet, Vesterhavet og Fovrfeldkilen

UDFORDRINGER OG OPGAVER

- arealer hvor omsætning i jorden er dårlig
- anonyme indgange til nogle afdelinger, eksempelvis Urnehaven
- uklart definerede rum
- spredt organisering af gravsteder
- iscenesættelse af de 61 bevarede gravminder
- mangel på forskellige typer gravsteder der kan imødekomme flere ønsker og behov
- styrke karakteren af de identitesgivende områder som Ankomst, Mindelund og området omkring kapellet
- kobling mellem kirkegård, brillesøerne og Fiskeri- og Søfartsmusset

MÅL

På baggrund af registreringer, analyser, samtaler og workshop er opstillet følgende overordnede mål:

- kirkegården skal fortsat tjene som begravelsesplads for de borgere der ønsker at benytte denne, ligesom kapellet fortsat skal være i funktion
- kirkegården skal kunne opfylde rekreative behov, og oplevelser af forskellig art – med respekt for funktionen som kirkegård
- kirkegården skal tilbyde skovbegravelse
- kirkegården skal fortsat fremstå klart defineret som en lysning i skoven
- kirkegårdens indgange skal fremstå tydelige og indbydende
- kirkegården skal fremstå frodig og attraktiv som rekreativt område og samtidig være rum for refleksion og sorgbearbejdning
- driften skal være hensigtsmæssig, både i forhold til indsatser og økonomi
- de bevarede gravminder, skal indskrives i en ny arkitektonisk sammenhæng med en klar idé så de fremstår på en værdig måde.

FORSLAG

KONCEPT

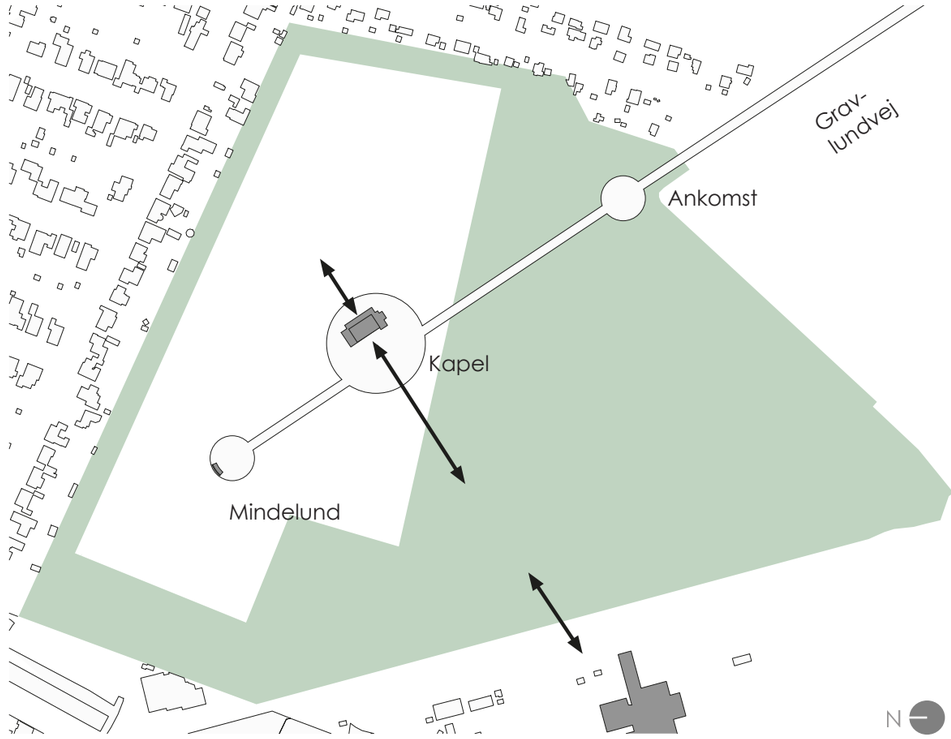
Skoven danner en markant ramme, der favner kirkegården, der ligger som en lysning i skoven.
Skoven danner overgang mellem kirkegården og omgivelserne.

Gravlundvej er hovedadgangsvej og kirkegårdens hovedakse. Vejens forløb er markeret med tre identitetsgivende, cirkulære rum, der ligger som perler på snor:
Ankomst, Kapelområde og Mindelund.

Ankomstområdet markerer overgangen fra naturområdet Fovrfeldkilen til skoven og kirkegården.

Kapelområdet er kirkegårdens centrum. Herfra er der adgang og visuel kontakt til gravområderne mod nord, øst, nordøst og sydvest.
Mod sydvest leder en sekundær akse ned gennem urnehaven og derfra videre ud i skoven. Denne skaber forbindelse til Fiskeri- og Søfartsmuseet ude ved kysten.

Mindelundens monument afslutter hovedaksen som et markant, identitetsgivende fokuspunkt, der kan ses på lang afstand fra Gravlundvej.

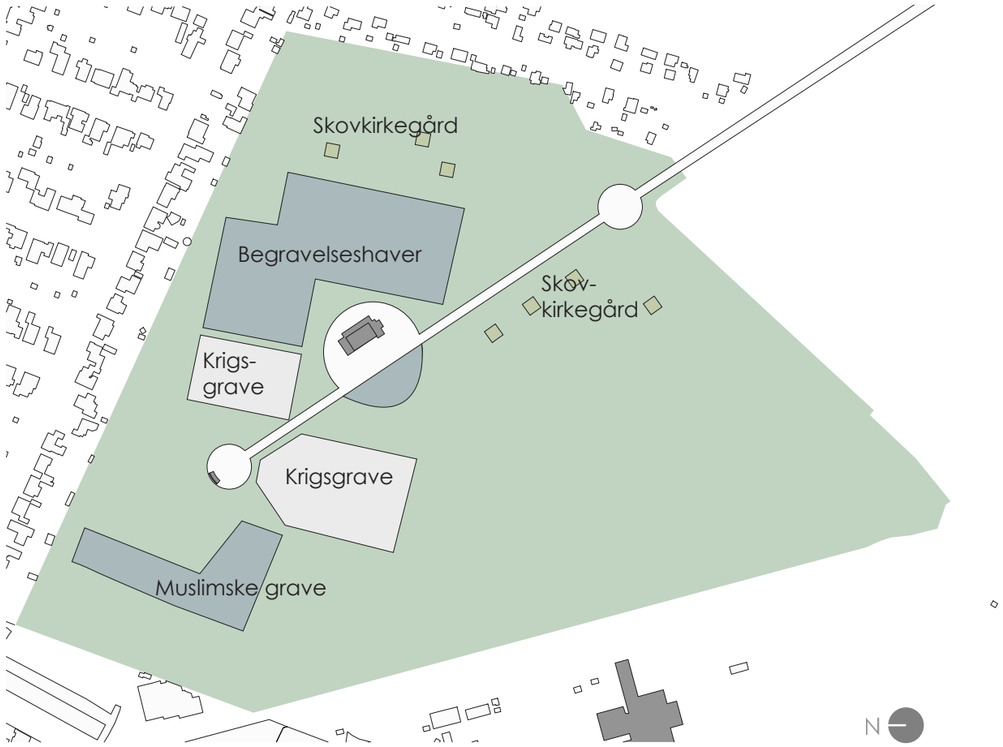
Overordnet er kirkegården inddelt i fire typer begravelsesområder, der alle ligger omkring hovedaksen, kirkegårdens rygrad.

Krigsgravene:
Histroiske områder med krigsgrave, for faldne fra 2. Verdenskrig.

Begravelseshaverne:
De centrale afdelinger med traditionelle kiste- og urnegravsteder er begravelseshaver med have- eller parkpræg.

Skovbegravelser:
Områder til urnenedsættelser i skov og skoveng.

Det rekreative landskab:
Skov, hede, Brillesøerne og mellemrum mellem afdelingerne. Skoven som en markant grøn ramme omkring kirkegårdens forskellige rum.

FORSLAG

Udadtil fremstår kirkegården med en markant grøn ramme af skov, der favner kirkegården. To let opfattelige indgange leder ind til kirkegården fra Gravlundvej eller fra Fiskeri- og Søfartsmuseet. Begge indgange er markerede som cirkulære rum, der udgør ankomstzoner.
I begge rum findes et skulpturelt element, der medvirker til at markere ankomsten til kirkegården.

Kirkegårdens oprindelige plan blev bygget op omkring hovedaksen med krigsgravene som de første gravområder, der blev taget i brug.
Kapelhaven udgør kirkegårdens hjerte. Herfra kan man opleve både hovedaksen og en tværakse. Tværaksen udspringer i kapelhaven, hvorfra den går ned gennem Urnehaven og videre derfra ud til Brillesøerne i skoven.
Kapelhaven indbyder til rekreation og stille refleksion i et enkelt og formelt anlæg, der passer til kapellets arkitektur og udtryk.

Pladsen omkring kapellet er indrammet af en klippet bøgehæk, der danner et cirkelslag. Inden for hækken er der en bort med bevaringsværdige gravmonumenter i en bund af hvidblomstrede stauder og bunddække. I borten er der udsparret bænkepladser, hvorfra man kan opleve rummet og betragte kapellets arkitektur.

Kirkegården er inddelt i en række rum og områder, hver med sin karakter og funktion. Nogle rum er intensivt udnyttede som begravelsesområder, mens andre er ekstensiverede - nogle er helt eller delvist overgået til parkfunktion.
Traditionelle kiste- og urnegrave er forbeholdt områderne omkring kapellet, der har en høj udnyttelsesgrad, mens gravrum med mere løs struktur findes i tilknytning til de naturprægede områder.
Rummene nærmest kapellet er åbne og har en klar struktur, karakteriseret ved traditionelle kistegrave i rækker og fællesanlæg i rektangulære bede.

Visse områder i skoven og i skovengen fungerer som skovkirkegård med urnenedsættelser.

Som en del af kirkegården udgør skoven, skovranden og Brillesøerne en rekreativ zone, der danner overgang ud mod kirkegårdens omgivelser.

Hvert rum og område har sin stemning og karakter. Derved præsenteres man for en vifte af forskellige stemninger, oplevelser og virkninger når man bevæger sig rundt på kirkegården.

N

Skoveng

Skoveng

Legeområde

Oplag

Forårshaverne

Efterårs-
haven

Gravlundvej

Kapelvej

Lapidarium

Den grønne have

Kapelhaven

Skovkirkegård

Brillesøerne

Krigsgrave

Bøgeskov

Depot

Shelterplads

Hede

Krigsgrave

Løvskov

Trædæk

Fyr

Muslimsk kirkegård

Ophold

Løvskov

Løvskov

1:2000

0m

100m

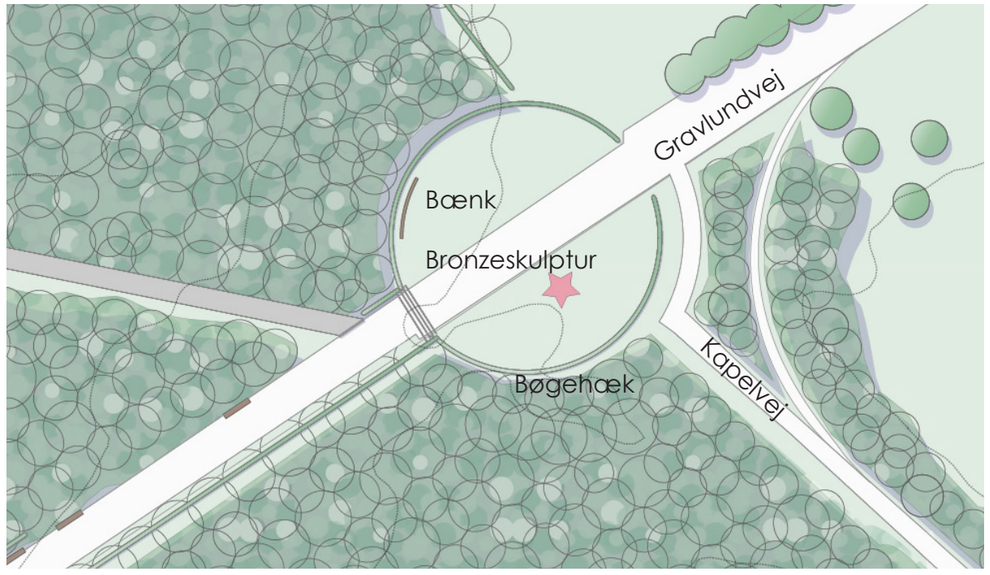
Tarphagevej

ANKOMSTER

Adgang fra Gravlundvej
Hovedadgangen er et af kirkegårdens kendetegn og det første man møder som besøgende. Denne er defineret af en cirkulær klippet bøgehæk, der favner plænerne på hver side af Gravlundvej. Bagved danner skovens bøgetræer en høj væg.

Hækken er 130cm høj og former det letopfattelige cirkulære rum, der også danner ramme omkring en skulptur, hvis tema kan tage afsæt i kirkegårdens historie. På den måde indskrives den i sammenhæng med andre elementer på kirkegården samtidig med, at den kan fortælle en historie om vor tids kirkegård.

Stien fra Kapelvej følger hækkens forløb på ydersiden. På den måde opnås et roligt og helstøbt rum indenfor hækken og et hierarki mellem rum, vej og stien uden for hækken.

Adgang fra Fiskeri- og Søfartsmuseet
Langs med Tarphagevej, over for Fiskeri- og Søfartsmuseet er der en halvcirkelformet niche i skovbrynet ca. 30 meter i diameter. Nichen er synlig fra museets ankomsttrappe. Havtorn eller lave pil danner et blødt, ensartet bryn mod skoven. En skulptur vidner også her om, at her sker noget særligt.
En bred, kileformet lysning fra vej og museum giver kig op til kirkegårdens hjerte, kapellet.

En sti fører ind til Urnehaven og den øvrige kirkegård. Flere steder er der placeret skulpturer i kilen, der inviterer til at gå videre på opdagelse.

Inspiration; Hæk klippet i afklaret form

Trædesti fra Fiskerimuseet til Brillesøerne gennem den artsrige løvskov

Inspiration; Trædæk og broer skal lede de besøgende rundt gennem Brillesøernes forskellige omgivelser. Gennem siv, langs brinken ind i skoven og ud på søen.

Kig fra Brillesøerne i retning af Fiskerimuseet. Landskabet omkring brillesøerne byder på meget varieret natur

KAPEL OG KAPELHAVE

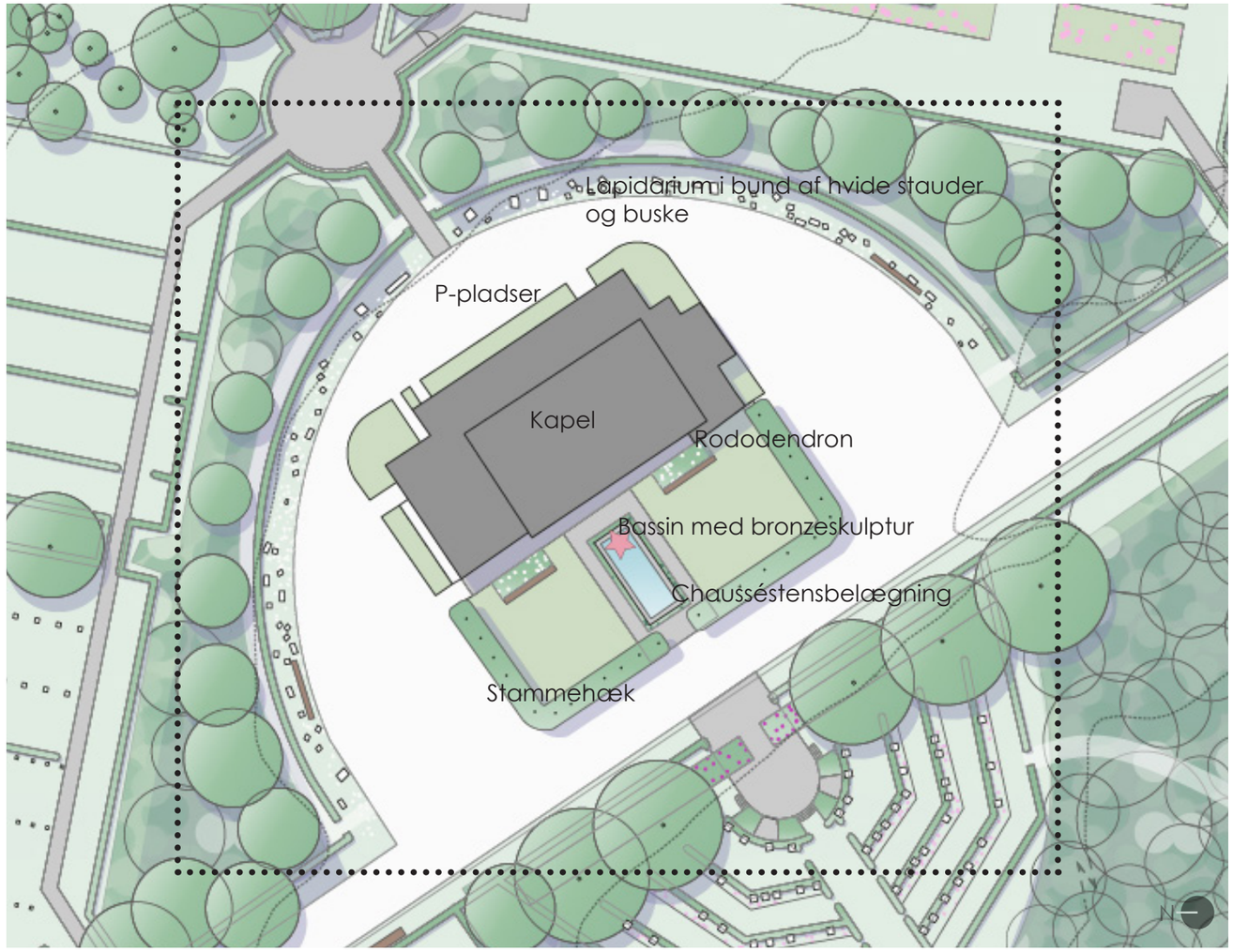
Kapelhaven er en formel have, der ligger i tilknytning til kapellet, ud mod Gravlundvej. Kapellet danner ryg og væg mod nordøst, mens den rektangulære have på de tre øvrige sider er afgrænset af en stammehæk klippet i kubeform. Stammehækkens stramme, præcise form taler sammen med kapellets enkle arkitektur og retvinklede geometri. Tilsammen danner de to elementer en kvadratisk enhed i det halvmåneformede, åbne rum.

Stammehækken tegner havens rum og tillader samtidig visuel kontakt til haven fra omgivelserne, idet bunden består af lave, bunddækkende stauder, der fremhæver træstammerne som bærende søjler.

Inde fra haven er der ligeledes visuel kontakt til rummet omkring kapellet. Herfra kan man opleve den rektangulære vandflade i tværaksens retning. Bassinet leder blikket videre ud gennem stammehækken, ned i urnehaven, hvor skoven danner baggrund på den anden side af Gravlundvej.
En skulptur i bassinet danner fokuspunkt i aksen set fra Urnehaven. Bassinet er flankeret af bede med stauder, der tilfører frodighed og oplevelser med bladformer og blomsterfarver, der spejler sig i vandet.

På hver side af bassinet, ind mod kapellet, er der plantninger af rododendron, der spiller sammen med rækkerne af rododendron, der afgrænser urnehaven ud mod Gravlundvej.
Under stammehækkens løvtag er der et lavt, roligt tæppe af stauder, der i det tidlige forår er præget af blomster.

Belægningen omkring kapel og stier i Kapelhaven består af chaussésten, ligesom Urnehavens indgangsparti og trappe-repos. Belægningen medvirker til at skabe

sammenhæng i området, hvor belægningen ellers består af grus ned gennem Urnehaven.

Langs med hækken, der afgrænser rummet med kapellet ligger kirkegårdens lapidarium. Ca. 60 bevaringsværdige sten står i en bund af hvidblomstrede buske og stauder. Flere steder er der udsparret bænkepladser, hvorfra man kan opleve rummet.

Et alternativ er at anlægge en sti på bagsiden af hækken ved lapidariet og opstille de bevarede sten her, eller endda opstille sten på begge sider af hækken.

Inspiration: Gravmonumenter i en bund af stauder i varieret højde

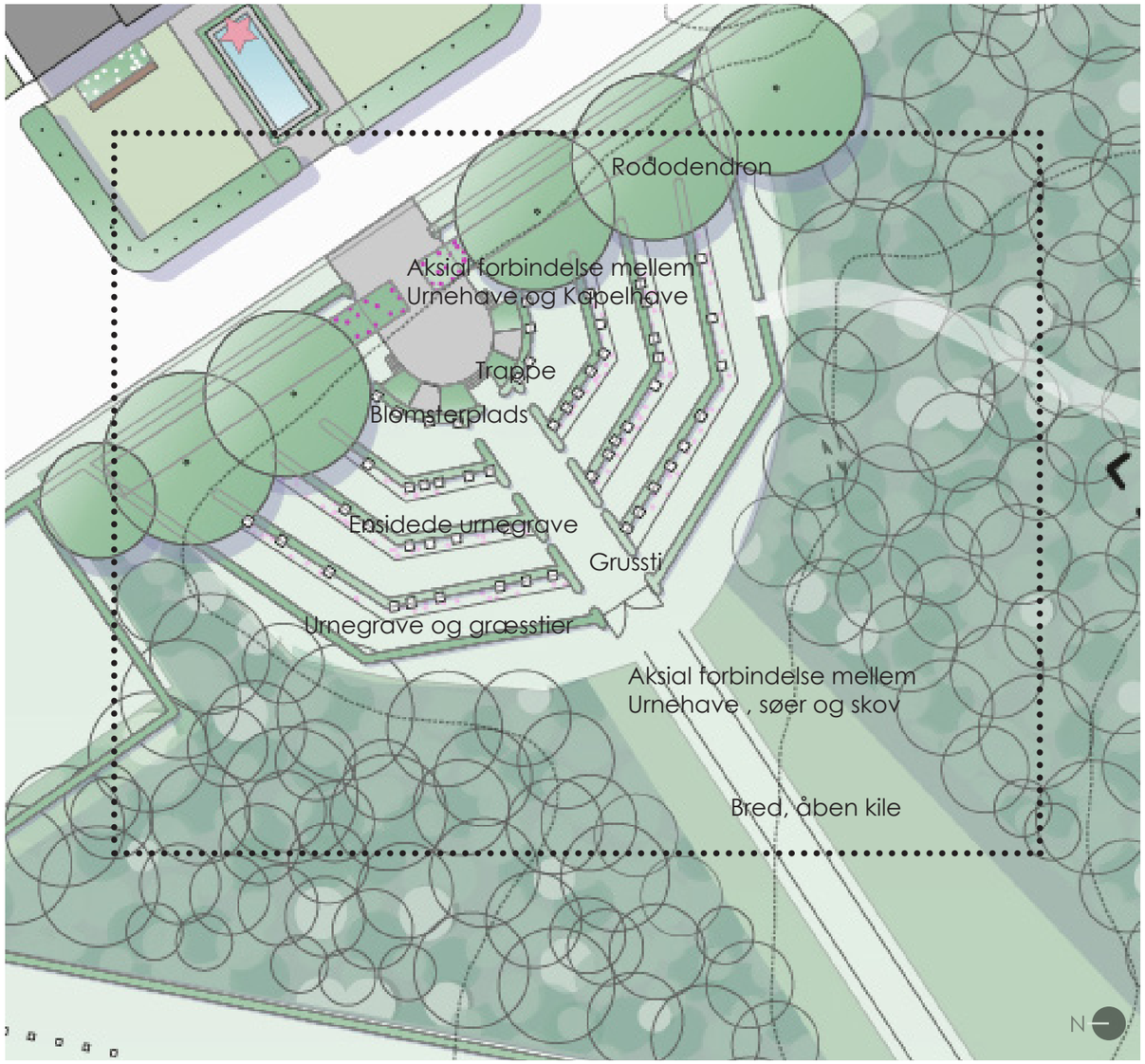
Inspiration: Bænk med hvid rododendron som baggrund

URNEHAVE

Indgangen til urnehaven fremstår tydelig og inviterende med sin placering i tværaksen, der har sit udspring i Kapelhaven.
Ankomsten til Urnehaven er belagt med chaussésten, ligesom i Kapelhaven. Ankomsten er markeret af en repos, hævet ca. en meter over selve haven, der ligger som en 'sunken garden' i forhold til Gravlundvej.
Reposen flankeres af to store rododendronbede med overstandere af eg ud mod Gravlundvej. I hvert bed er der udsparret en blomsterplads, der også er chausséstensbelagt. Pladsen er afgrænset af et bed med buksbom ud mod selve urnehaven. Bedene er placeret i symmetrisk orden omkring aksen. Fra reposen er der et fornemt kig ned over Urnehaven og videre derfra ud gennem skoven ned til et fikspunkt ved Picnicpladsen ved Brillesøerne.

Tværaksen er markeret af en grussti, der fører hen gennem Urnehaven, hvor klippede bøgehække ligger som præcise koncentriske hækforløb. Urnegravene er placeret ensidigt, på ydersiderne af hækkene, set oppe fra reposen. Det betyder at hækkene fremstår som en markant, karakterfuld struktur.
Urnegravene ligger placeret vest for hækkene, så de opleves, når man ankommer fra skoven. Det betyder at det er to forskellige oplevelser man får når man går ad stien, afhængigt af om man kommer fra skoven eller fra Gravlundvej.
Stierne mellem hække og gravstederne ligger som bløde græstæpper, der skaber ro i forhold til de mange små gravsteder fyldt med detaljer.

Fra Urnehaven kan man gå gennem en låge, der leder videre ud i skoven og brillesøerne, hvorfra en sti fører gennem kilen over mod Fiskeri- og Søfartsmuseet.

SKOVEN OG BRILLESØERNE

Skoven består primært af bøg, som danner en frodig og lægivende ramme om hele kirkegården.

Skoven omkring Brillesøerne og spejler sig i de åbne vandspejl. Omkring søerne varierer naturudtrykket meget. I en akse fra Urnehaven inviteres man af en bronzeskulptur i en lysning, hvor et trædæk på 10 meter i diameter udgør en pinicplads. Pladsen forbinder stien fra Urnehaven med stien i det kileformede rum fra Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Fra Picnicpladsen kan man se endnu et trædæk ved søbredden lidt mod syd. Dette trædæk fører videre gennem sivene til andre trædæk og opholdssteder. Trædæk og gangbroer giver mulighed for at man kan opleve vandfladen man kan studere livet i vandet og måske dyppe tæerne.

Mellem Urnehaven og afsnit O findes et depot, som er indrammet af en høj bøgehæk, som forhindrer indkig.

I skoven findes også et område med uplejet skov, hvor der er mulighed for henkastning af kvas for flere levesteder for insekter og dyr.

I hele skoven er de forskellige skovudtryk styrket med udgangspunkt i den eksisterende artssammensætning, som giver en bred variation af skovoplevelser, når man færdes der. I skovens rand danner skovbryn et mellemlag under de høje træer og skærmer for indgik bl.a. ind mod parcelhusene, samt mod krigsgravene, afsnit O og Tarphagevej. Brynene består af skovfyr, som er vindfør og kan tåle lettere saltpåvirkning, og de danner en stedsegrøn bølget væg mod skoven, hvis grønne farve kan opleves på alle årstider.

En fritstående gran fungerer som blikfang, når man går ind i skoven fra Fiskeri- og Søfartsmuseet

SKOVUDVIKLINGSTYPER

Skovens udvikling tager afsæt i den eksisterende artssammensætning. Skovtyperne byder på hver sin oplevelse i forhold til tæthed, lysgennemfald, farvenuancer og oplevelser årstidernes skiften med løvspring, løvfald mv.

Bøgeskov:
Bøg i ensaldrende struktur. "Søjlehallen" er karakteriseret ved de høje stammer uden mange sidegrene. Det betyder at man kan opleve dybden i skoven, topografien, og skovbunden. Måske kan man få øje på et rådyr. Skovtypen findes mod syd, mens bøgeskoven tæt på kirkegården (B5 og E6) består af bøg der står med grene helt fra basis.

Artssammensætning:
Bøg: 70 – 80%.
Eg, ask og ær, fuglekirsebær: 20 – 30%.
Nåletræ: Op til 10%.

Egelund:
Etageret egeskov domineret af eg og spredt indblanding af birk, skovfyr, asp, røn og bøg. I underetagen kan forekomme tørst, hæg, hyld og andre buske; ud mod rande og skovbryn desuden tjørn, slåen og skovæble.
En egeblandingsskov bestående af lystræer har en skovbund med en varieret urteflora og efteråret byder på oplevelser af høstfarver.

Artssammensætning:
Eg: 60 – 80%.
Lind og bøg: Tilsammen op til 30%.
Birk, avnbøg, skovfyr, asp, røn: Samlet ca.10%.

Egelund med fyr og lærk:
Varieret skovtype med grupper af eg, birk og lærk. I underetagen tørst, dunet gedeblad mm.
Skovudviklingstypen har en dominans af hjemmehørende lystræarter som giver mulighed for udvikling af en underskov af buskarter som tørst, røn, asp m.fl. Med sin blanding af løvtræer og nåletræer vil der på alle tider af året være muligheder for rige naturoplevelser.

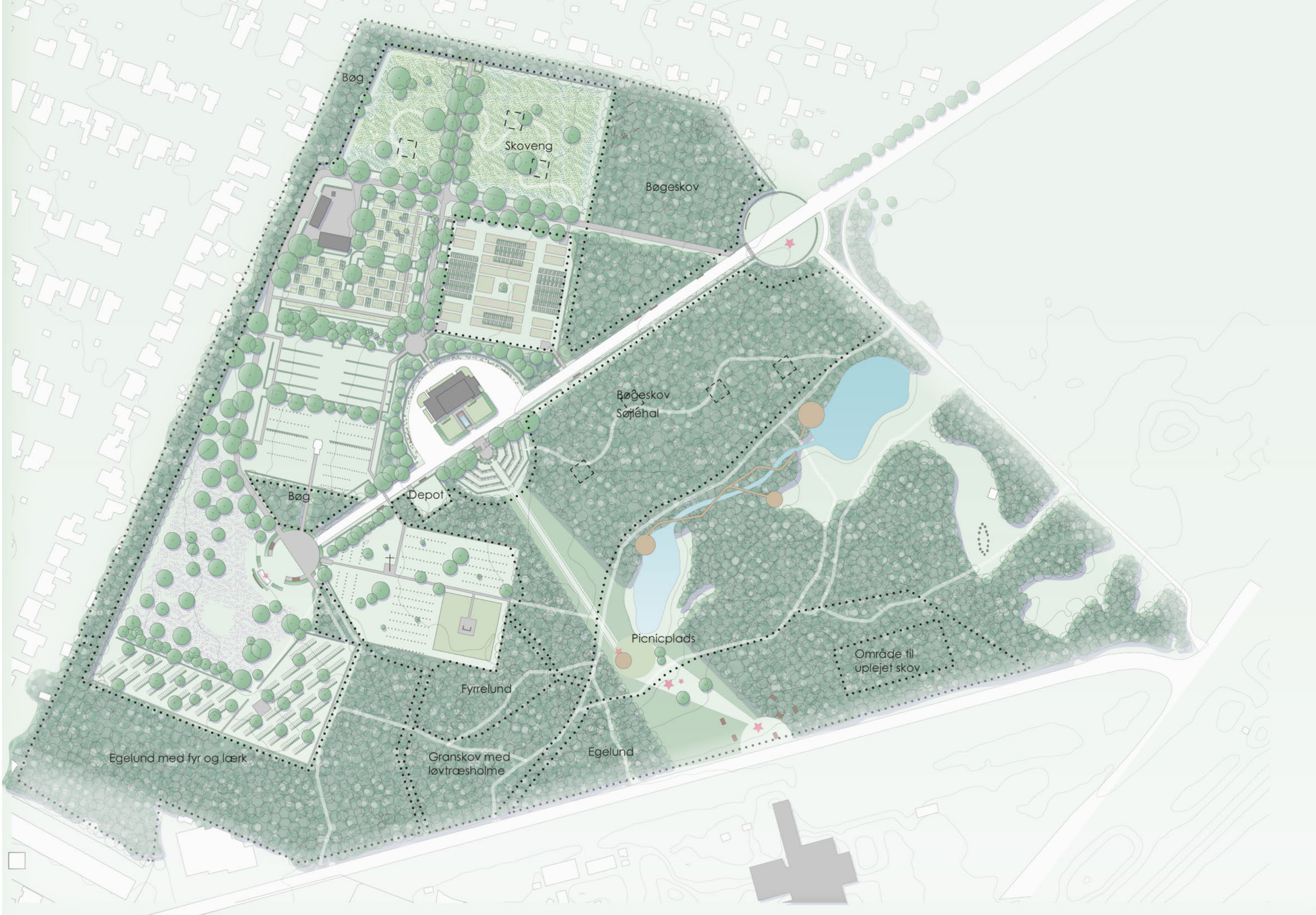
Artssammensætning:
Eg: 50 – 60%.
Skovfyr: 20 – 50%.
Lærk: 0 – 20%.
Ledsagearter birk og røn: Samlet under 10%.

Granskov med løvtræsholme:
Blanding af sitkagran, skovfyr, lærk og fyr i grupper til mindre flader med spredt indblanding af birk, eg, røn, asp og bøg.
Den mosaikagtige struktur giver muligheder for en række arter knyttet til de forskellige træarter. Skovbundsfloraen består mest af mosser og i lysninger bølget bunke og nogle af den oprindelige klithedes arter.

Sitkagran, skovfyr, ædelgran, lærk, contortafyr: samlet 60 – 80%
Birk, eg, røn, asp og bøg: Samlet 20 – 40%.

Skoveng:
Denne skovudviklingstype har sin rod i de historiske høenge og løvenge, men er her tænkt i bredere forstand som en fremtidens skovlysning med høj rekreativ værdi og solitære enkeltindivider af eg og gamle sorter af frugttræer. Det er en meget artsrig naturtype der byder på varierede oplevelses- og aktivitetsmuligheder hvor der kan opleves vildt, engblomster og sommerfugle og er måske mål for frokostskovturen eller svampeplukning.

Fyrrelund:
Fyrrelunden ligger som en mindre stedsegrøn zone på en bakket og sandet bund med lav og mos i skovbunden. Området giver en anden skovoplevelse end den omgivende løvskov og den er grøn sommer og vinter som en stedsegrøn ø i den ellers løvtræsdominerede skov.

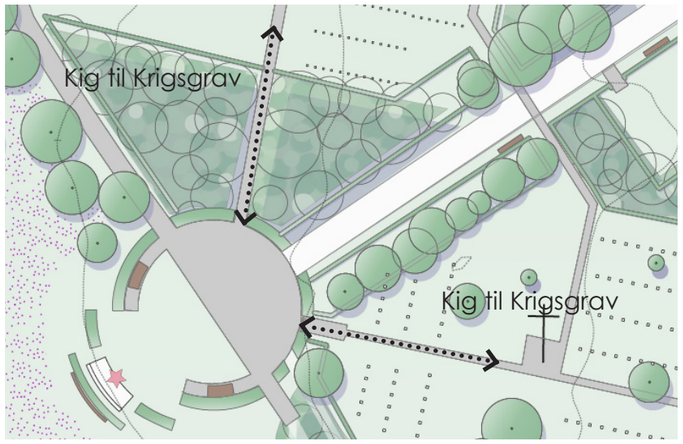

Bøg
Skoveng
Bøgeskov
Bøgeskov
Søjléhal
Bøg
Depot
Picnicplads
Område til
uplejet skov
Fyrrelund
Egelund med fyr og lærk
Granskov med
løvtræsholme
Egelund

MINDELUNDEN

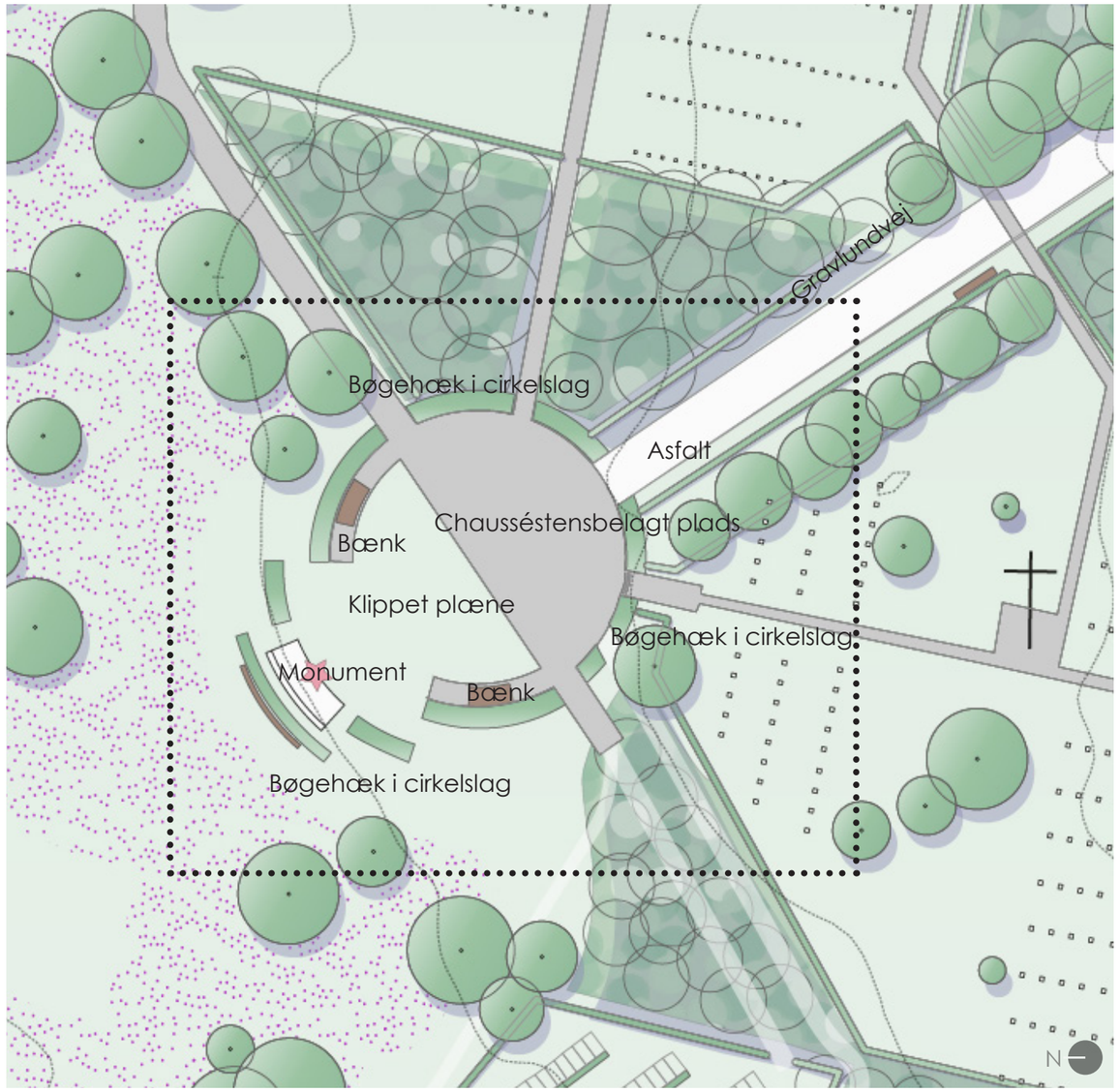
Kigget til mindelunden strækker sig helt fra begyndelsen af Gravlundvej og er hoveaksens fokuspunkt. Med sine få elementer fremstår anlægget enkelt i sin komposition og monumentalt i sin fremtoning.

Mindelunden består af stramt klippede bøgehække og monument, der tilsammen danner det cirkelformede rum, hvis gulv er delt i to. Foran monumentet er der græsplæne, mens den anden halvdel af gulvet er chausséstensbelagt. Denne plads samler og forbinder stier og veje i området, der ligger i et radiært, symmetrisk mønster set fra pladsen. Fra pladsen er der et trin op til græstæppet foran monumentet, således at der dér alene er adgang for gående tæt ved monumentet.

Bøghækkene favner og danner et sluttet cirkelformet rum omkring monumentet, - aksens fokuspunkt.
Hækkene har forskellige højder. De er højest tættest ved selve monumentet, mens de er lavest ned mod Gravlundvej. Hækkene danner samtidig ryg for to brede træbænke, hvorfra der er visuel kontakt til de to områder med krigsgrave.

Indrammede kig til krigsgravene med fokuspunkter

HEDEN OG LUNDEN

Hedelandskabet strækker sig fra Mindelunden, til de muslimske gravpladser og i en kile hen langs det tilstødende boligkvarter. Heden fremstår som et tæppe af hedelyng med spredte egetræer. Egetræerne har skulpturel virkning i det åbne rum.
Heden afgrænses mod parcelhuskvarteret af en rand af bøgetræer med en underplantning af fyr, der fremstår som buske. Disse mindsker kigget både til og fra boligområdet.

Et levende hegn af fyr danner en naturpræget afgrænsning mod hækken ind mod den muslimske afdeling, der ellers er afgrænset af en stramt klippet bøgehæk.
Stierne på heden er trådte stier med let kurvede forløb. Lige nord for Mindelunden er der en bænk, hvorfra man harfrit udsyn over heden.

Trådt sti gennem hedelyng

KRIGSGRAVE

Med det store sorte kors som pejlemærke blandt stringente rækker af gravmonumenter af granit er dette kirkegårdens mest disciplinære rum, som udviser sin status som en af Skandinaviens største krigsgravpladser. Det vidtstrakte rum har en klar ramme, der består af en bøgehæk og et bryn af fyr, hvor løvskoven danner bagtæppe.
Rummets gulv er en stor plan, klippet plæne hvor enkelte solitærtræer danner en punktvis struktur, der er komplementær til gravrækkernes stramme, linære orden. Plænen deles af en chausséstensbelagt sti med et lineært forløb, der underordner sig rummets stramme orden. Stien leder forbi det store sorte kors og videre ned i skoven eller mod Gravlundvej i øst.

Sydligst i rummet findes et 1300 m^2 kvadratisk engareal afgrænset mod det klippede græs med en stålkant. Centralt i engarealet ligger en chausséstensbelagt sti, som leder ind til et kvadratisk gulv. Her er man opholde sig midt i det duftende græs og samtidig skue ud over arealet.

Begge rum med krigsgrave er indrammet af magtfulde plantninger, der medvirker til at iscenesætte de stemningsfulde rum og monumenter på en værdig måde.

Krigsgravene øst for aksen har det hvide som tema. Her troner det hvide monument og pejlemærke i midten af det lille rum, som afgrænses ud til resten af kirkegården af mandshøj bøgehæk, hvis linjer mod øst og vest ligger parallelle med gravenes placering.
Rummet opleves intimt fordi en rigtblomstrende staudeplantning bidrager med frohed og årstidsvariation.

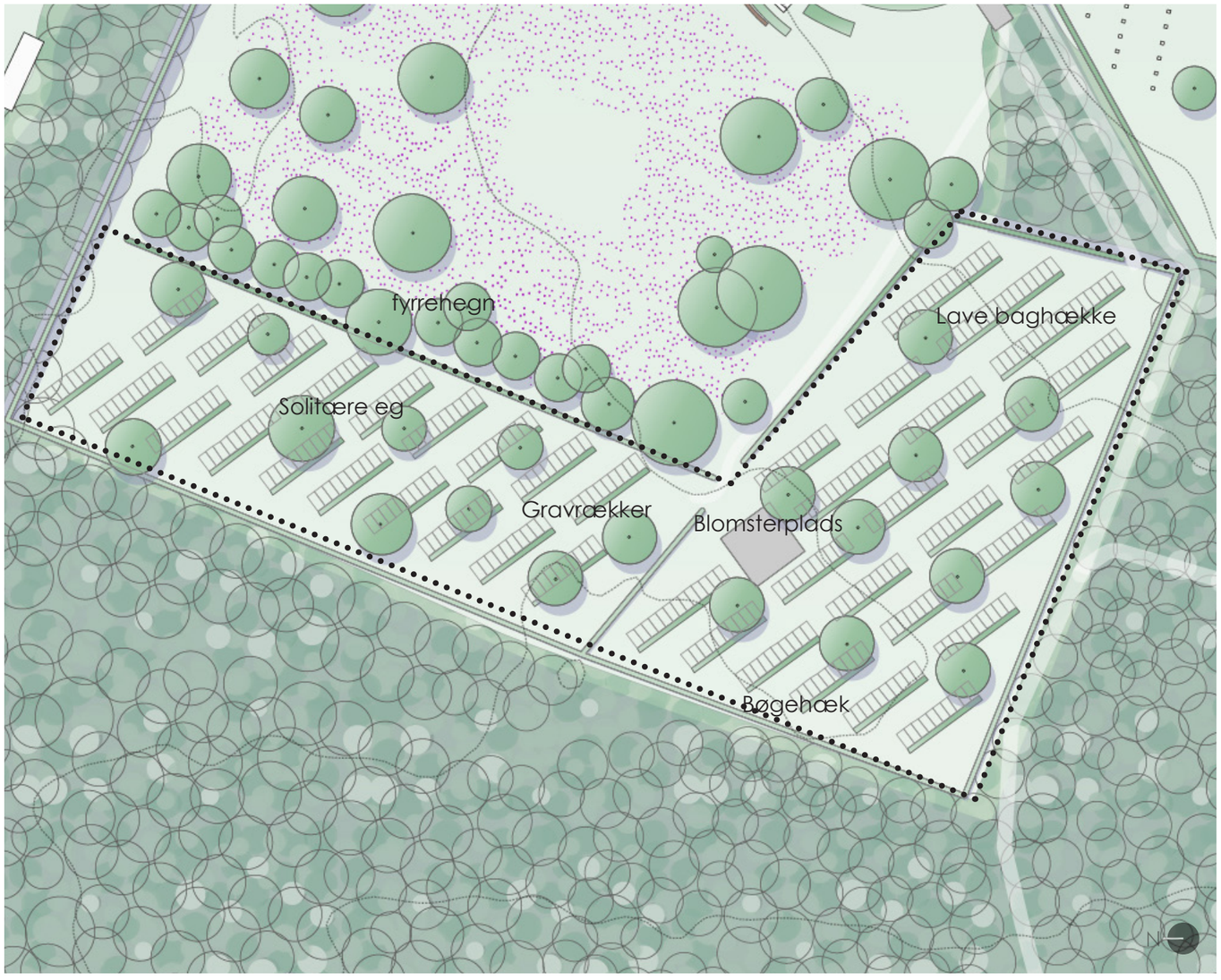

MUSLIMSKE GRAVPLADSER

De muslimske gravpladser ligger placeret i kirkegårdens nordvestlige del, ind mod skoven.
Rummets afgrænses mod heden af en mandshøj bøgehæk, som strækker sig i et forløb rundt om begge muslimske gravpladser. Med undtagelse af hækken ud mod heden, suppleres bøgehækkene med en høj væg af skov, hovedsageligt bestående af løvtræer. Den delvist omsluttende skov giver læ og afskærmning.

Den muslimske gravplads omfatter to afdelinger, som har ensartet karakter med lineære rækker af grave orienteret mod Mekka. Begge rum opleves uforstyrrede med deres tydelige ramme og letopfattelige struktur. Bag alle gravene skaber lave bøgehække ryg for gravstenene og understreger rækkernes linjer og orientering. Baghækkene giver ro og skjuler bagsider af gravstenene. Gulvet er græs, som giver en blød komplementær flade mod de hårde gravstensmaterialer. Gravene optegnes af kvadratiske rammer af brosten. Overstandere af egetræer danner en punktvis struktur mellem de ordnede rækker af grave og kaster skyggetegninger på plænen.

Mod vest ligger en chausséstensbelagt ceremoniplads på 100m^2 næsten midt mellem de to delområder. Også denne er orienteret mod mekka og danner plads for ceremonier i forbindelse med begravelse eller mindehøjtideligheder.

DEN GRØNNE HAVE

Afsnit A2 og A3 danner tilsammen Den grønne have som ligger centralt på kirkegården. Rummet afgrænses af bøgehække langs alle sider, med bagvægge af store bøgetræer, der betyder at haven trods sin placering virker intim og uforstyrret.

Her er traditionelle urnegrave med målene 1,25 x 1,25 meter i rækker med baghække af tuja, mens mellemrum og gange er plæne.

Rummet er lyst omend det omkranses af skyggetræer, for i selve rummet findes kun rækker af grave og hække samt de udsmykninger, de pårørende har tilføjet gravene, hvis monumenter læner sig opad de grønne hække.

Hækrækkerne ligger som en forskydning af linjerne i nabohaven, Krigsgravpladsen, og man genkender rummets opbygning derfra, de samme linjer, samme vægge, samme gulv, men bestående af flere grønne områder.

Rummet er enkelt i sin opbygning, med grønne vægge om sommeren, grønt gulv og grønne hække. Tujahækkene rejser sig på den grønne græsflade som lave vægge og kaster slagskygger som bevæger sig med solen. Om vinteren forbliver tujahækkene grønne mens bøgen falmer i orange nuancer og bidrager med en komplementær farve til den ellers grønne have.

Fra Den grønne have har man bl.a. adgang via chaussestensstier til krigsgravene samt til pladsen bag kapellet, som danner knudepunkt for fire andre stier rundt på kirkegården.

FORÅRSHAVERNE

Forårshaverne ligger placeret i en L-form omkring oplagspladsen. De tre rum er hver især omgivet af bøgehække imellem hvilke, der vokser bøgetræer, som giver haverne en karakter af at være små intime lysninger i skoven trods deres beliggenhed centralt på kirkegården. Forårshaverne inddeles i tre rum, med både visuel forbindelse og gennemgang fra rum til rum via hækkene. Alle tre haverum er indrettet med en struktur der tager afsæt i den oprindelige og de består af to typer kistegravsteder. Dels rektangulære fællestgrave, dels traditionelle kistegrave i rektangulære gravsteder omgivet med lave takshække.

Det græsklædte gulv udgør stisystemet mellem gravene, som danner et næsten labyrintisk gangsystem i de frodige anlæg. Haverne er lyse og åbne rum med et roligt gulv mellem gravene.

Haverne fremstår med foskellige karakterplanter så de adskiller sig fra hinanden. Plantesammensætningen har fokus på tidligtblomstrende stauder, buske og løg, som lyser op om foråret i de små rum.

Amalancier

Kornel

EFTERÅRSHAVEN

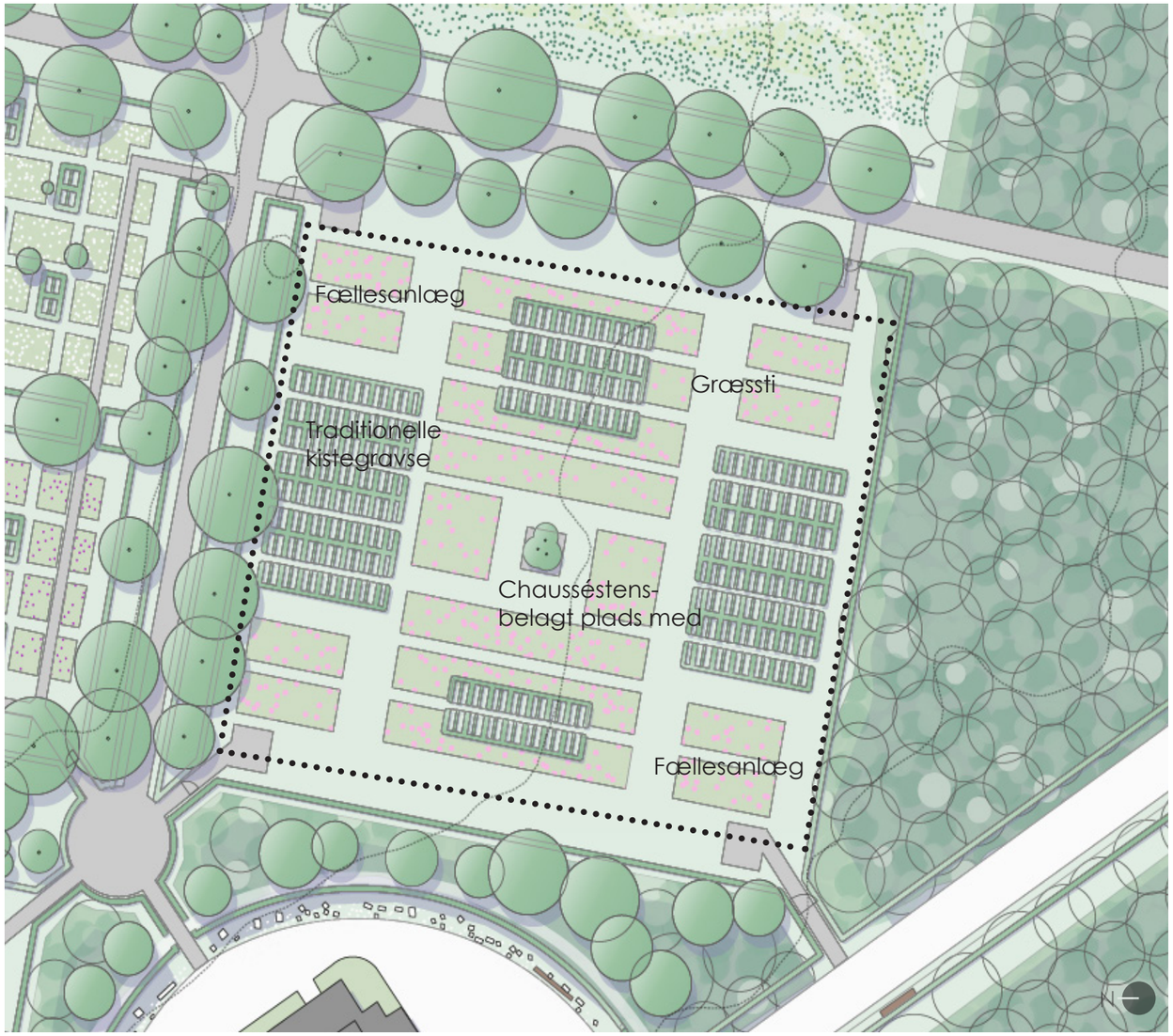
Mellem et skovstykke ud til hoveaksen og Forårshaverne ligger Efterårshaven, som har sit højdepunkt om efteråret i kraft intense høstfarver. Haven støder diagonalt op til hovedaksen, hvorfra man har adgang til haven to steder. Den indrammes af gamle bøgetræer bagved en klippet bøgehæk, der klart definerer det kvadratiske rum.

Haven er disponeret med traditionelle hækindrammede kistegrave og kistegrave i fællesanlæg.

Havens struktur er lineær, med gravsteder i rækker af forskellige længde. Det betyder at området har et labyrintisk mønster af stier, så det også er muligt at gå igennem området diagonalt fra indgangene i hjørnerne.

De to gravstedstyper er grupperet i et symmetrisk mønster. Haven er bygget op omkring en central chausséstensbelagt plads, der inviterer til ophold med en bænk omkring et lille flerstammet træ.

Rækkerne med hækindrammede kistegrave er grupperet i nogle rektangulære felter. Hækkene er højere end fællesanlæggenes lave bund af stauder. På den måde opnås et udtryk hvor der opstår en spænding mellem de stramt klippede hække og fællesanlæggenes uformelle udtryk, med kompositioner af blomstrende buske og stauder. Buskene kunne være benved, parykbusk, papegøjebusk og spirea, der alle byder på gyldne, flammende høstfarver. Stauderne kunne være bl.a. løvehale, sedum m.fl., der vinterstandere eller vintergrønne rosetter, der også giver området oplevelsesværdi om vinteren.

Papegøjebusk. Efterår

Hjortetaktræ. Efterår

Adgang til Efterårshaven og Forårshaverne går gennem enkle stållåger, der lader vildtet ude.

Firedobbelt fællesgrav

SKOVKIRKEGÅRD

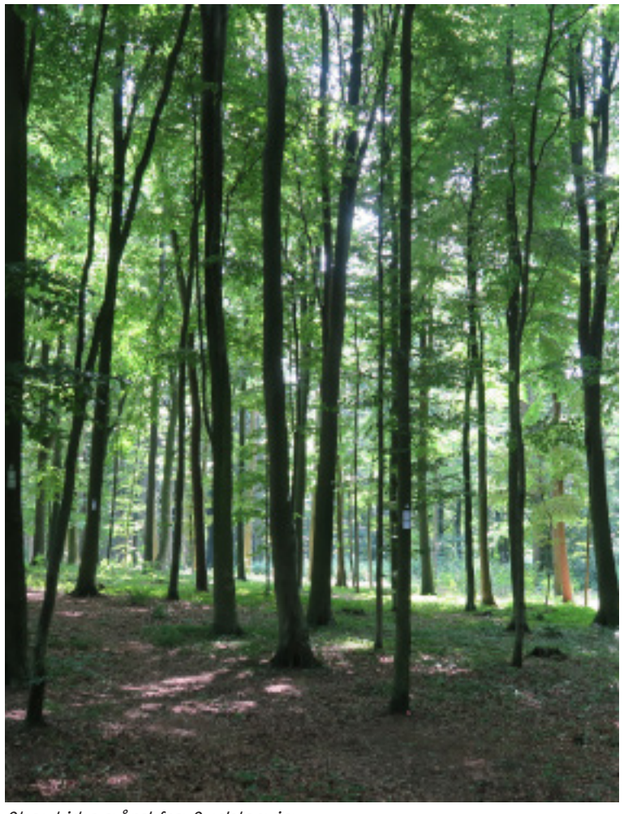
I skovområdet mellem Gravlundvej og Brillesøerne er i alt fire områder reserveret til nedsættelser af urner i skoven. Da det er skovens udtryk, der er det vigtige, bliver de enkelte gravsteder ikke markeret på nogen måde, og der må ikke sættes blomster eller genstande. Det bør overvejes et eller to steder i området at opstille monumenter, hvor man kan få opført navne på afdøde personer.
I skoven kan der desuden nedsættes urner helt anonymt i de reserverede områder.

Da urner fylder meget lidt og har en fredningstid på 10 år, er der plads til et meget stort antal nedsættelser, og skoven vil være et tilbud for borgere fra hele kommunen.

Driften af området skal være så naturnær som muligt, så man dels opfatter, at urnen er placeret i naturen, dels opfatter at man færdes i et større område med natur.

Skovengene
I kirkegårdens nordøstlige område fremstår to afdelinger som lysbrønde i skoven. Disse er indrettet til urnenedsættelser i skovenge med stort naturindhold. I området er der få solitære træer som skovæble eller eg.
Områderne kan bruges til nedsættelser som i skoven, men i to udpegede områder kan der være mulighed for at opstille monumenter i form af upolerede natursten i mindre dimensioner.

Engene er adskilt af en sti med fast belægning, som opdeler skovengene og skaber en formel adgang, hvis man kommer fra Kapellet eller Forårs- og Efterårshaverne.
I tilknytning til skovengen kan man gå ind i skyggen under brede bøge, som danner kroneloft over et uformelt aktivitetsområde til børn.
Nogle gange årligt klippes en sti gennem områderne, så det er muligt at færdes i skovengene.

Skovkirkegård fra Sydslesvig

Skoveng

Inspiration: Leg i skoven, for bl.a. pårørende børn

Inspiration: Legeelementer i skoven

Skoveng med solitære eg

Urnegrave med monumenter

Skoveng med solitære træer

Urnegrave med monumenter

Legeområde

Urnegrave i Søjlehal af bøg

Trædæk og gangbroer

MOOS+LOOFT LANDSKABSARKITEKTER

MOOS + LOOFT